

BAJAI HONPOLGÁR

2014. február

XXV. évfolyam 2. (279.) szám

Ára: 250 Ft

Mész-Mészáros Gábor: Lovagkor

Dunán innen, Dunán túl

Pécsi és bajai foltvarrók közös kiállítása

A foltvarrás (foltmozaik, patchwork) története igen régi, valószínűleg a szövés feltalálásának idejére esik. A szükség, a szegénység hozta létre, amely során praktikus darabokat készítettek az összeválogatott anyagdarabokból. Irányzatait az egyes népcsoportok iparművészete, kultúrája, eseményei alakították, formálták. A hosszú téli estéken összegyűlve, közösségi életet élve kézműveskedtek az asszonyok, foltokba varrták a falu eseményeit, csaták emlékét, szeretteik életeseeményeit. Az egyes tradicionális blokkok elnevezései is eszerint alakultak, ma is előszeretettel járunk mohawk ösvényen, játszunk az indián kirakóval,

repkedő madarakat varrunk, vagy éppen gerendaházat építünk a fakunyhó blokk szimbolikus tüzeinek melegénél.

Napjainkra a technika magas szintű fejlődése a foltvarrás területén is jelentős változásokat hozott, a varrógépek fejlesztése, elterjedése meggyorsította a varrási folyamatot, legyen az tradicionális, vagy modern foltvarró technika. Az időigényes és kézzel készített takarók értéke viszont eszmei, a szeretettel alkotott személyes ajándék „súlya” felbecsülhetetlen.

Az egykori közösségi élmény lehetőségét megteremtve alakult meg a bajai Sugovica Foltkör, melynek csoporttalálkozásai hét év-

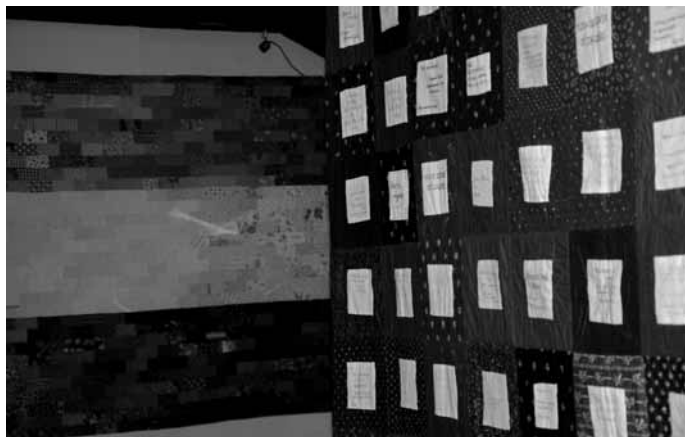
vel ezelőttre nyúlnak vissza. A csoporttagok alkotótevékenysége 2012-ben Baja város kulturális életének fiatal irányzatává vált.

Egyedi színfoltként látható a bajai Polgármesteri Hivatal Türr-termének falára tervezett és kiállított, Guinness-rekordként jegyzett nemzeti színű zászló, melyet a Pécs és Baja kulturális alapokon nyugvó megállapodásának részeként – a közös munka öröme és nemzeti identitásunk megmutatása fényében – 11 város foltkörének 51 foltvarró hölgye 1080 darab foltból készített.

Többek között e rekordlobogó is látható – a két város közötti együttműködési megállapodás újabb állomásaként – Pécsset, a

A kiállítás megnyitója

Részlet a kiállításból

Művészetek és Irodalom Házában, ahol 2013. december 5-én *Dunán innen, Dunán túl* címmel nyílt közös kiállítása a pécsi Hunyor Vasutas Foltvarró Kör és a bajai Sugovica Foltkör tagjainak.

A magyarországi foltvarrás története 25 éves évfordulójának előestéjén nyílt kiállítás híven tükrözi az apró foltmozaikok egységbe rendeződésének harmóniáját, az összefogásban rejlő erőt és értéket, elhivatottságot. Mint ahogyan a nemzeti színű lobogó minden egyes darabja hordozza alkotóinak foltokba varrt üzenetét, örök emlékként jelenik meg a tárlaton a Szipl Mara és Szipl-Kovács Mariann tervezésében és szervezésében született, hungarikumként jegyezhető *Memento* című quilt (három rétegben tűzött, foltvarrás technikájával készült textilmunka összefoglaló neve). A 92 db miniquiltből álló, csillagmotívumokat megjelenítő közös munka,

amelyet a Magyarországon egyedülálló nagynyáradi képfestőműhely mesterének, Sárdi Jánosnak 92. születésnapjára készített a foltvarró közösség, a galériában központi helyen kiállítva vonzza a tárlatra érkezők szemét.

A két csoport kiállított munkái egységet alkotva kerültek összhangba egymással, ahol találkozik szín és forma, meleg takaró vagy kedves mackók bája. Az elmúlt évek alkotótevékenysége ki-kristályosodott lényegének sajátos világába repíti az érdeklődőt. Szemünkkel megsimogatva a munkákat, elevenednek fel bennünk régi emlékek, ki-ki megtalálja egy-egy részletben a számára fontos üzenetet.

A két foltkör partnersége és azonos motivációja teszi lehetővé a kreativitásunk alkotás nyelvén való kifejezését, mindkét fél részére építő jellegű kibontakoztatását.

Zsigó Róbert, Baja város polgármestere megnyitóbeszédében kiemelte, hogy az önkifejezésnek nem szabhat határokat sem folyópart, sem megyehatár. Mint ahogyan a Dunába dobott kő hullámfodrai is visszatérnek a partra, a két város civil szervezeteinek összefogásában szerveződnek tovább közös programok és születhetnek helyi értékek.

A további együttműködésre lehetőséget teremt az is, hogy 2015-ben Pécs ad otthont az Europa Cantat, vagyis az Európai Kórus szövetség Fesztiváljának, melynek ideje alatt nemzetközi foltvarró találkozó szervezését szorgalmazza dr. Páva Zsolt, Pécs polgármestere és támogatja annak lebonyolítását. A találkozóra szóló meghívás előrevetíti foltkörünk részére a 2014-es évi csoportfoglalkozások témáit, mely tartalmat és üzenetet foltokba varrva a Dunán innen, 2015-ben megmutathatunk a Dunán túl.

Reiner Rita

Itt él velünk

Személyes emlékeim Mezei Lajosról

Nagy dicsőség, ha valaki a szakmájában ismertségre tesz szert. Az országos ismertség is lehet pozitív, azonban a legnagyobb elismerés az, amikor a szűkebb haza, azaz a város, ahol élünk, kiemelkedő egyéniségnek tart valakit. Irigylésre méltó, ha jelzők és segítő magyarázat nélkül is mindenki tudja, hogy kiről van szó. Ilyen személyiség volt Mezei Lajos, Baja város díszpolgára. Tősgyökeres bajai, aki igazán élte a várost.

Egy fontos jelzőt azért megemlítek, mely kiemelte a város szerelmesei közül, ugyanis ő az álmain túl sokat tett is a minőségi kisvárosi élet érdekében. Ő vált a város talán legnagyobb mecénásává. Nevéhez, illetve saját cégéhez fűződik a kórház és a III. Béla Gimnázium támogatása.

A Szentháromság tér „bebútorozása” érdekében éremkibocsátást szervezett. Különös elkötelezettséggel támogatta a művészeteket. Nem egy kiállítás megrendezésének lehetőségét ő biztosította, díjakat alapított. Az évente megrendezésre kerülő jazz-sorozat finanszírozásában is oroszlánrészt vállalt. A Bajai Rotary Clubban is meghatározó szerepet töltött be. A Bajai Honpolgár olvasói is neki köszönhetik a lap immár hosszú ideje tartó megjelenését.

Sajnálatos, hogy természetessé válik egy-egy személy pozitív tevékenysége. Észre sem vesszük, mert megszoktuk, hogy mindig számíthatunk rá. A hiánya viszont rádobott bennünket, hogy mit is veszítettünk. Ez pont olyan, mint az emberi érzéke-

lés. A fény tényét nem vesszük észre, azonban ha lekapcsolják a lámpát, arra azonnal reagálnak receptoraink. Lajos hiányával is így vagyunk. Nem vagyunk egyformák, mindenki másként éli meg egy barát elvesztését. 75 évesen, öt éve, hogy nincs közöttünk. Másfél évvel ezelőtt egy feladat megoldásán morfondírozva ösztönösen nyúltam a telefonért, hogy megbeszéljem vele a lehetőségeket. Az agyam tudta a hiányát, de kezem még nem fogta fel távozását.

Mi lett az általa kezdeményezett Ferencsatorna „projekttel”? Hiába volt meg az ENSZ támogatása, Lajos ambíciója nélkül feledésbe merült a nagyvonalú ötlet. Sajnos már nem ismerhetjük meg titkos elképzeléseit, melyek megvalósítására nem

maradt ideje. Egy ilyen álmába avatott be, de közös tervezgetésünk túl korán szakadt félbe. Igen, még fiatal volt, betegsége ellenére alkotó ereje teljében volt.

Kiváló egyetemi oktatásban részesült fia, Gábor profi módjára folytatja amit Lajos felépített, az EMEL „birodalom” tevékenységét, de a vele folytatott mélyebb beszélgetések során érezhető PAPA hiánya. Mónika lánya, a sikeres orvos szóhasználatában elevenen jelentkezik apja öröksége. Ezek a fellelhető jellemzők élénken élnek környezetében, jelen vannak a mindennapjaikban.

Egyéniségének egyik titka fantasztikus kommunikációs készségében rejlett. Ezt lányomon mérem le, ugyanis nem mindnapos, hogy egy gyerek, aki 9 éves koráig,

csak nyaranta találkozott egy felnőttel, ilyen elevenen tudja emlékezetében tartani. Igaz, az utolsó őszi néhány napig együtt lehattunk Genfben, amikor folyamatosan csüngött Marin és Lajoson egyaránt.

Lajos szerencsésnek mondható a szakmáját illetően, mivel a szó valódi értelmében maradandót alkotott. Bármerre is járunk a városban, munkájába botlunk. Egy orvosról nem szoktunk úgy emlékezni, hogy a szembejövő ismerősről eszünkbe jut, igen őt is XY operálta. Nagyon sok családban igen komoly konfliktus forrása az apa által felépített vállalkozás folytatásának sorsa. Hány példát látunk a virágzó, majd elhanyagolt és végül megsemmisült vállalkozásokról. Ha lát bennünket, büsz-

ke lehet és nyugodt, hogy megbecsülésben részesül felépített vállalatára. Már évekkorábban mondta, hogy visszavonul az aktív munkától. Sajnos nem tette meg, de miért? Úgy érezte, hogy fiának szüksége van még az „öreg” tapasztalatára, mindig többet és többet szeretett volna átadni az évek gyümölcséből.

Kisgyerekkorom óta ismerem. Voltunk érintőlegesen munkakapcsolatban. Voltam megbízója, nem egy esetben. Nem ismerek senkit, akivel haragos viszonyt tartott volna, akivel nem értett volna szót. Szerény viselkedése, halk szavú humora igazi egyéniséggé emelte. Irigyelni kell? Nem! Tanuljunk tőle!

Járai Zoltán

Gondolatok a bukovinai székely örökségről

A soknemzetiségű Baja városában mindenki számára ismerős lehet a bukovinai székelység története, kultúrája. Számos alkalommal találkozhatunk a környékbeli településeken (Csátalja, Vaskút, Gara) működő hagyományőrző csoportokkal, valamint az etnikai csoport mind nagyobb publicitást kap a regionális és az országos sajtóban is, többnyire egy-egy jeles esemény, évforduló (így például 2011-ben a bácskai letelepedés 70. évfordulója) kapcsán. Jelen írás aktualitása kettős: egyfelől a bukovinai székelység január 7-én emlékezik a madéfalvi eseményekre (Siculidium, székely-mészárlás), amely során 250 éve, 1764 Vízkeresztjén a császári csapatok a kötelező határőri szolgálat és adózás miatt lázadó székelyekre támadtak. Ennek hatására nagyarányú kivándorlás indult meg Moldvába, majd Bukovinába, az esemény gyakorlatilag megfelel az új, így születő etnikai csoport eredetmondájának; a csoport kulturális emlékezetében, mint kollektív trauma, kiemelt helyet kap. Másfelől pedig a bukovinai székelyek betlehemes játéka, a csobánolás 2013-ban került fel a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére. Az eredetileg házaló, adománygyűjtő dramatikus szokás egyben a népcsoport szimbólumává is vált: a szálláskereső szent családhoz hasonlóan a bukovinai székelyek is számos alkalommal kényszerültek elhagyni a szülőföldjüket, hogy újabb vidékeken építsék fel otthonaikat.

Jelen írásban néhány gondolatot kívánok megosztani azzal kapcsolatban, hogy mikor és miképp alakult ez az örökség, milyen szinterei vannak, kiemelve néhány Baja környéki vonatkozását.

*Istensegítsi csobánolás, 1930-as évek
(Gatti Józsefné Lovász Anna gyűjteményéből)*

A bukovinai székelység története, kultúrája iránti közéleti és tudományos érdeklődés Belsazar Hacquet lemergi természettudós 1790-es, első nyomtatott híradásától kezdve hullámszerű ugyan, mégis folyamatosnak mondható. Az ide vonatkozó forrásokat áttekintve azt láthatjuk, hogy a gyakran patetikus, emocionális túlzásokkal tűzdelt beszámolók két fő kérdés köré csoportosulnak: hogyan, milyen körülmények között él a bukovinai székelység; valamint hogyan alakul a további sorsuk, mely során gyakran felmerül a telepítés gondolata is. A 19-20. század látószögéből a népcsoport sorsát nemzeti ügynek tekintették; a róluk való társadalmi, politikai gondolkodás és gondoskodás hosszú időn keresztül a nem-

zeti összetartozás megélésének egy lehetősége volt. Ennek egyik szemléletes példája László Mihály ú. „milleniumi ötlete”: „Nem sokára ezer éve lesz, hogy a magyar nemzet itt lakik; nagyszerű emlékek akarja a nemzet megörökíteni ezeréves állami életét; ez emlékek egyik maradandó momentumja az lehetne, hogy egyelőre Bukovina csángóinak Pusztaszer tágas földén egy nagy falvat építenénk s ide telepítenők. Ez méltó emléke lenne az ezeréves honalapításnak!” (*A bukovinai és moldvai csángók*. In: Földrajzi Közlemények, 1877. 199.)

A fent említett örökség, örökségésítés nem pusztán a kultúra egy szeletének megőrzését jelenti. Olyan progresszív jelenséget takar, amelyben egy közösség saját

múltjához fűződő viszonya válik láthatóvá, mi az, ami fontos, aminek megőrzésére törekednek. A bukovinai székelység esetében ehhez kapcsolódó hangsúlyos pontnak tűnik gazdag írásbeliségük és hagyományörző csoportok tevékenysége.

A múlt, a történelem megírását ma már nem csak a tudomány képviselői végzik. A bukovinai székelység esetében is igény mutatkozott (hánytatott) sorsuk belső szemszögből történő összefoglalására; a múlttal való foglalkozás fontos szabadidős tevékenységgé vált. Ezt mutatják a népcsoport körében végzett jelentős családtörténeti kutatások (amelyről Rudolf László többször beszámolt Baján is); illetve a népcsoport gazdag írásbelisége is. Tapasztalataim szerint sokan közülük napjainkban is gazdag családi gyűjteményeket őriznek; a kéziratok kézzel írt vagy másolatban terjedtek a leszármazottak között, ugyanakkor folyamatosan alakulnak is, a leszármazottak gyűjtik, kiegészítik a közös múltra vonatkozó újabb dokumentumokkal. Így a történetek története legalább olyan izgalmas, mint maguk a benne foglaltak. Számos ilyen gyűjteményt őriznek a múzeum archívumai, közel 300 pályamű, több tízezer oldalnyi visszaemlékezés, család- és élettörténet íródott 1952 után a Néprajzi Múzeum gyűjtőpályázataira, gyakran néprajzkutatók biztatására.

Mellettük a közös múlt összegzői közül említést érdemel a bukovinai székelység köréből származó írók, tanítók munkássága. Így például az idős korában Csátalján

élt Sebestyén Ádám-díjas teológus, pedagógus Sántha Alajos (Istensegítség/Bibeni, 1914 – Csátalja, 2013), aki elsősorban a *Bukovinai magyarok (1942, Kolozsvár; 2009, Csátalja)* című, szintézisre törekvő munkájával vált ismertté a népcsoport és annak története, néprajza iránt érdeklődők körében. „Elsősorban a bukovinai magyar falvak népére gondoltam: olyan könyvet adni e nép kezébe, amelyből saját múltját megismeri. Azután azokra gondoltam, akik a mai napig nem tudják, hogy Bukovina, az nem Moldva, és hogy a bukovinai magyarságnak teljesen különálló, minden más magyar népcsalád történetétől elütő saját története van.” (Sántha A. 1942. 3-4.).

Az örökség megalkotásának folyamatához számos olyan elem is kapcsolódik, amelyet szélesebb társadalmi réteg vagy felsőbb vezetés is legitimál. Ugyan 1941-től kezdve már erősödő folklorisztikai, etnográfiai érdeklődés mutatkozott a népcsoport irányába, azonban az 1944/45-től a mai Magyarország területén letelepedő bukovinai székelység a korszak feszültségekkel teli társadalmi-politikai viszonyai között kevésbé tudta reprezentálni kultúráját. A napjainkban virágzó hagyományörző csoportok tevékenysége többnyire az 1970-es évekig nyúlik vissza. Ennek a folyamatnak szimbolikus eseménye az 1978-as *Röpülj páva!* című televíziós vetélkedő volt, ahol a bukovinai székely csoport első helyezést ért el. Ez nem pusztán országos hírnevet és széles körű elismertséget jelentett, hanem

kultúrájuk hivatalos legitimációját is, egyúttal a tágabb, nemzeti kollektív emlékezet részévé váltak. Hasonló magas elismerést jelent a Népművészet Mestere cím, amelyet például a Csátalján élő Tamás Menyhértné Lavrik Márta és Lőrincz Istvánné Barabás Rozália is megkapott. Munkásságukról részletesebben a Türr István Múzeum *Népművészet Mesterei Baja és Kalocsa környékén* című időszakos kiállítás is tájékoztat.

Az örökségszítés, otthontudat ápolása szerves része az identitásteremtésnek és a hagyományörzésnek, amely hasonlóságokat mutat más hasonló helyzetű népcsoportok, így például a kitelepített németek tevékenységeivel, otthoneremtő mechanizmusával. Hasonló sorsuk között gyakran ők maguk vonnak párhuzamot, ahogy csátaljai beszélgetőtársaimtól hallottam: „Mert ők is egy életen át dolgoztak, és akkor itt kellett hagyni mindent egyik napról a másikra. Annyiszor beszélgettünk már erről, hogy mennyi közös dolog van a székelyek meg a svábok életében!”

(A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.)

Gatti Beáta

Barabás Márton könyvtárgyainak kiállítása

A magyar kultúra napján, 2014. január 22-én

Ha van a magyar kultúra napja megünneplésének évről évre valami jelentősége, akkor talán az, hogy ébren tartsuk tárgyi és szellemi kulturális örökségünk újraalkotó módon való használatának igényét és képességét. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a kultúra és benne, általa a művészet nemzedékről nemzedékre hagyományozódik, és csak akkor képes a fennmaradásra, ha minden nemzedék talál benne válaszokat a saját, személyes kérdéseire. Természetesen minden nemzedék újrafogalmazza a hagyományt a maga igényei szerint. Pontosabban szólva: az a nemzedék bizonyul életerősnek, amelyik képes és hajlandó erre az újrafogalmazásra. A magyar kultúrát „használók” és szolgálók, tehát a mi felelősségünk és feladatunk, hogy folyamatosan fenntartsuk az egymást követő nemzedékekben a

kulturális örökség újraalkotó használatának és képességének lehetőségét.

Ahogy ma, 2014-ben a magyar kulturális élet egyetlen apró részét sem tudjuk elképzelni Európa nélkül, úgy két évszázaddal ezelőtt a magyar szellemi élet virágba borulását, a magyar nyelvű kultúra termőre fordulását sem lehetett elképzelni az európai, nyugat-európai felvilágosodás nélkül. Mert a felvilágosodás adta meg a 18. században felszabaduló nemzeti energiák irányvonalát. A szellemi, kulturális javaknak, a művészetnek olyan arányú megbecsülését, amilyent csak az ókori Athénben ismertek azelőtt. A felvilágosodás tűzte ki a kultúraállam ideálját a magyarság még kaotikus öneszmélkedése elé. A felvilágosult magyar írástudók tevékenysége elérte, hogy a magyarság a ro-

mantika nagy korszakában végre felfedezte önmagát. A magyar kultúra és művészet képviselői lassanként rájöttek, hogy annyira szégyelltek „elmaradottságuk” kincseket rejt: a romlatlan, ősi egyszerűség kincseit.

A kincskereső, visszavezető útra néhányan már rátaláltak. Egyikük, Barabás Márton útmutatása, művészete mentén tesszünk rövid ünnepi sétát ez alkalommal a magyar kultúrkincs rengetegében.

Petőfi költeményét kicsit továbbgondolva: a művészet „...olyan épület, / Mely nyitva van boldog-boldogtalannak, / Mindenkinnek, ki imádkozni vágy, / Szóval: szentegyház, ahová belépni / Bocskorban sőt meztláb is szabad.” (*A költészet*)

Az érzékeny szemű, a művészettől szellemi izgalmat váró bajai közönség egy vizuálisan gondolkodó művész, Barabás

Márton életművének különleges fejezetébe bepillantást engedő alkotásait, könyvtárgyait láthatja ez alkalommal. Olyan művészt, aki első pillantásra szokatlan ötleteit, formai eszközeit többszörös asszociatív csavarral állítja a kifejezés szolgálatába.

Barabás Márton a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában 1970-ben érettségizett. Mielőtt felvételt nyert a Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1971-ben, egy évig nyomdásztanuló volt. A főiskolán 1977-ben diplomázott, mestere Kádár György, Kokas Ignác és Kocsis Imre volt. 1978 óta kiállító művész. 1981-1983 között a Fiala Művészek Stúdiója vezetője tagja, 1983-ban a Stúdió elnöke lett. 1978-1991 között részt vett a Makói Grafikai Művésztelep munkájában. 1999-ben Munkácsy-díjat kapott, a közelmúltban DLA fokozatot nyert. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Számos önálló és csoportos tárlaton mutatkozott be szerte Európában, Baján legutóbb 2012 nyarán láthatuk alkotásait a Bácskai Kulturpalotában.

Barabás Márton a festészet mellett már a kezdetektől mintázott szobrokat. A 90-es években indult máig egyik legmeghatározóbb alkotóperiódusa: háromdimenziós képsobrainak, könyvtárgyainak, művészkönyveinek korszaka. E művei a festészet, a plasztika és a nonfiguratív szobor határterületén álló sajátos Barabás-kompozíciók, a teret rafináltan, olykor egyre nagyobb mértékben birtokba vevő plasztikák. A művek alapanyaga talált, újrafelfedezett, újrahasznosított tárgyak, elsősorban könyvek, hangszeralkatrészek, zongorák, hegedűk belső mechanikájából (hangszertestekből, billentyűzetből és kalapácsszerkezetekből) készített művek.

Az 1990-es évek közepétől készíti a kidobott zongorák analógiájára kidobott kottákból, könyvekből is installációkat, könyvszobrokat. A hangolthatatlan, használhatatlan,

szemétre vetett hangszerek, az antikváriumok legelső polcain árválkodó 100 forintos könyvek élettelen testének megindító látványa inspirálta szimbolikus történeteket igyekszik néhány metaforát megőrizve, „újraírva” átmenteni számunkra.

Barabás Márton alkotóművészetében a haldokló Gutenberg-galaxis síremlékét tervezve, a verbális és a vizuális művészet határait kutatja és feszegeti. Könyvtárgyainak, könyvsobrainak, művészkönyveinek formai eszközei és megoldásai látszólag igen egyszerűek, s talán első látásra az alkalmazott technika is. Minták annak szemléltetésére, hogy letisztult, egyszerű, elegáns, őszinte gondolatokkal, technikával és formai megoldásokkal mennyire hatékonyan és milyen vizuális erővel lehet igényes közönséghez szólni.

Barabás Márton azonban nem csupán a formai tökély, a „piedesztálon élő esztétikum” közvetítésére törekszik. Könyvtárgyai sem illeszkednek a hagyományos formakanonba. Az ő leleményei ezek a magányos, kettős vagy több elemből álló objektumok, amelyek izgalmas asszociatív síkjakkal, faktúrájukkal, szerkezetükkel, mozgással vagy mozdulatlanságukkal szemünkhöz, tapintó érzékszerveinkhez, lelki füleinkhez egyaránt kívánnak szólni.

Az anyag és technika persze nem csupán eszköz a művész kezében alkotásai létrehozására, hanem a közlendőnek is szerves eleme. Plasztikai nem kívánják semmilyen illúzióját keltetni a fizikai valóságnak, s mégis részeit összefüggéseikben valóságos létezőkként észleljük, tudatosítjuk őket. Mert ingerlik, felpiszkálják a szemet, horzsolják, bizsergetik ujjainkat az érintés vágyával, csiklandozzák füleinket néma akkordjaikkal, s többnyire lágy, visszafogott, tompa színeikkel a létezés mindig kíváncsivá tevő, „soha-nem-volt” rétegéhez kötődnek.

A művész, elutasítva a tradicionális festészet és szobrászat kelléktárát, tiszta lapot kezd azzal, hogy könyvtárgyait, művészkönyveit kidobott, értéktelen anyagból mintázza, konstruálja. Ez az egyszerre romboló, megmentő és teremtő mozdulat vezetett el az egyik legalapvetőbb és legtisztábban az ősművészetben és a magaskultúrák művészetében megnyilatko-

Szürkék

Ouverturen I

Revue melodique, távcsöves

zó létállapotok megidézéséhez. Ha eszköztárában egyértelműen van is nyoma szürrealista ismeretnek, tulajdonképpen a kortárs ember sokrétű, néha skizofrén jeleket mutató világképeinek kifejezői.

Barabás Márton – ha nem vagyunk restek végigkövetni bújócskajátékának fordulatait – igen értékes ajándékot testál ránk. Ahol értéktelen anyagról fújja le a port, ott mindig egy-egy autentikus kulturális használati tárgy a mai emberhez szóló üzenetére, szellemi játékára – szerintem nem túlzás –, sajátos mitológiára lelhetünk, és ahol e tanulságos, olykor-olykor iróniába, groteszkbe hajló mítosz jeleneteit véljük felfedezni, ott a művész jelzésszerű, már-már filozofikus üzeneteivel is találkozhatunk. A szemlélő bárhol állapodik meg, őszinte, személyes gondolatokra, sommás igazságra tapint, de az igazságot az egymáshoz kapcsolódó, oda- és visszautaló formai, gondolati vonatkozások, utalások együttese időben és térben is messze hangzóvá, felejthetlenné teszi.

Kovács Zita

Ister éltesse

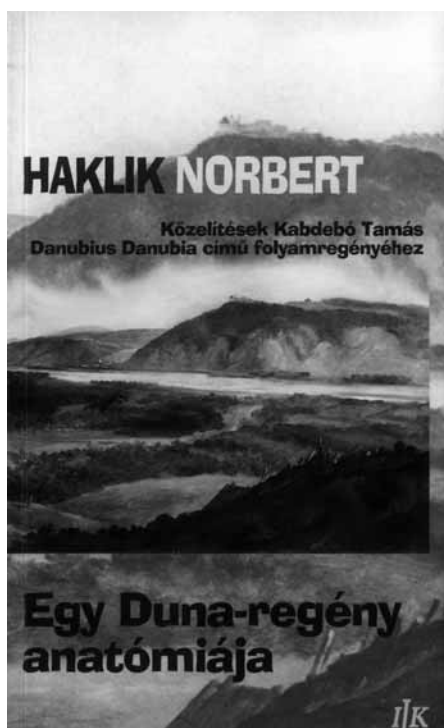
Haklik Norbert: Egy Duna-regény anatómiája

Tehát nemcsak az Isten, hanem a Danubius másik nevének hordozója, az Ister is éltesse ezt a pompás kis könyvet és jeles szerzőjét, az életút felén járó Haklik Norbertet is. Ez az anatómia, alcímén: *Közéltések Kabdebó Tamás Danubius Danubia című folyamregényéhez* a 2013-as könyvhét egyik sikerkönyve volt.

Bár recenziókból eddig még csak kettő akadt a horogra, a könyv szerepelt a tv-ben, a rádióban, készülő fejezetei megjelentek Pozsonyban, Kolozsvárott, Budapesten és Szegeden, volt róla egy bemutató Írországban, egy előkészítő Fehérváron. Gratulált hozzá Bogyay Katalin követasszony Párizsból és szám szerint ez a könyv 45-re növelte a regénytrilógia ismertetéseit.

Haklik Norbert a fiatal – de nem újonc – egyik üdvöskéje a magyar irodalomnak. Regénye, a *Big Székely Ső* már egy fél generációt szórakoztatott, novelláival díjakat nyert, noha civilben számítástechnikai szakember, aki ügyvezetőként Brnóban (a békebeli Brünnben) dolgozik. Nos, Norbert kiscsaládostól Írországban töltött két évvel ezelőtt tíz napot, ezalatt fölhabzsolta a *Danubius-trilógiát* (azóta többször), lemásolta az addig elkészült negyven recenziót róla és íme, 2013 júniusában már kézbe foghattuk a Duna-regényről szóló nyúlánk, jóllehet magvas kötetét.

A kiadásért felelős Böszörményi Zoltán és aradi csapata, az Irodalmi Jelen munkatársai jó munkát végeztek. A borítón megjelenik a visegrádi Duna-táj őszi látképe. A fülszöveg bemutató képlete már egy korszakalkotó megállapítást közöl: „Végre megszületett a világirodalmi színvonalú magyar '56-os regény.” (Pirulok.)

A folyamregény szerzője, e sorok írója, nagy lélegzetet vett a fenti mondat olvastán. Hát igen, Pomogáts Béla, Szörényi László, Göncz Árpád, Klein György professzor, Makkai Ádám, Kárpáti Kamil, Máté Imre, Péntek Imre, Bálint László, Egyed Emese, Csiky Ágnes Mária – és sokan mások után – valaki más is megértette, értékelte és a hazai világ elé tárta Duna-imádatom hármaskönyv vallomását. Ezért érdemes volt végigverejtkezni nyolcvan évet.

Zseniális közélettel, majd kiváló analitikus készséggel „Haklik anatómiája” átgondolja és megérteti a Duna könyvnek és szerzőjének táj- és lélek-barangolását. E

könyvben a magánmitológia a nyelvtükrök között érkezik az olvasó ötödik érzékéhez, aki találkozhat egy *Egyre* írt Duna menti változatokkal, felismerheti a TITKOS KRÓNIKÁS kiben- és mibenlétét, valamint tájbeli szókinccse bővíthet a Duna-anyag által felkínált szótárral, mellyel a regény szereplői élnek.

Izgalmas kis könyv ez az anatómia. A megkomponált gyakorlati bemutatások mellett a szimbolika, jelentések rejtélyei is megoldódnak. Fellépnek, mintegy bemutatkozásuként, a regény főszereplői, fölsejlenek a Duna-tájak mellett azoknak szomszédai, vezető szerepet kap a mindent napfényel, viharral és borongással eltöltő magyar történelem, amely beleépül a sors útvesztőibe, és utat talál kivezető ösvényeiben.

Talán a véletlen, talán a gondviselés irányította úgy a dolgokat, hogy Haklik könyvének júniusi megjelenését követően novemberben előpattant a *Danubius* 3. kiadása, magyarul is, angolul is Béky Lóránd Fapadoskönyv formátumaiban Budapesten.

A Duna tehát árad, de ha vigyázunk rá, hasznunkra is lehet. A folyó reneszánszát éljük most – ezt Haklik is jól érzi. Ő is természetvédő, ő is a víztisztítókkal tart, ő is azt reméli, hogy a világtörténelem legértelmibb folyója megújul. Analízisében vissza-visszatér a *Danubius* fő következtetéséhez: az Ady, a József Attila, a már Vörösmarty által is felismert összetartozásra. A Duna nem elválasztja, hanem összeköti a partján élő népeket.

(Arad, Irodalmi Jelen Könyvek, 2013. 122 lap)

Kabdebó Tamás

Kabdebó Tamás 80 éves

A szülőföld, Bácska vonzásában

A lexikonokban (és az egy-két könyvhez csatolt bemutatásokban) Kabdebó Tamás életrajza így kezdődik: Budapesten született 1934. február 5-én. A szigorúan csak tényeket közlő lexikonok nem tévednek. De nyiladozó tudatában már néhány éves korában szétvált születése helyének és a szülőhelynek, a szülőföldnek fogalma. Ezt felidézve írta az egykori kisfiúról: „Budapestről tudta, hogy ő ott született, de

mivel Baján lakott egész családja (és Baján fogantatott, ezt persze nem tudta), ő tulajdonképpen bajai, bácskai.” (33) Egy másik helyen (*Utazás a szívem körül*) így pontosít: „...bár éppenséggel Pestre vitt a golya, valójában Baja vidékét vallom pátriámnak, s e várostól északra fekvő Veránka szigetét legősibb hazámnak: itt fogantattam az Úr 1933-ik esztendejében.” Amikor pedig egy novellafüzérében éppen

Tariménes személyébe bújva utazott „a múltban, a jelenben, a jövőben”, úgy idézte fel a dunai Veránka szigetét, hogy ott „élte le gyermekéveinek édeni hányadát”.

Kabdebó Tamás életének tizenhetedik évében került el Bajáról, de ottani gyermekkorának minden apró részlete, hangulata bevésődött emlékezetébe. Természetesen mindnyájunk életében meghatározó az első egy-két évtized, a gyermek- és ifjú-

kor, hiszen az akkori élmények, behatások döntően befolyásolják személyiségünk formálódását, kiteljesedését. Emlékeink erről az időről erősek (ha az öregkor küszöbére érünk, egy-egy mozzanatuk talán élesebbé is válik), de ha változatlanul ugyanott élünk, akkor a képek részletgazdagságát el-elhomályosítják a rájuk rakódó újabb élmények. Aki azonban messzire kerül a helytől, ahol gyermekélményeit szerezte, sőt az az érzés is nyomasztja, mint hosszú időn keresztül Tamást, hogy talán sohasem láthatja újra a szülőföldet, az másként van ezzel. Annak emlék- és élményhalmazában a múltnak ez a darabja afféle zárványként marad meg, önállóan, mikroszkopikus élességgel. S ha rávetül az emlékezés fénye, nem halványíthatja el, nem módosíthatja semmi: önmagában áll és megmászhatatlanul. Az emlék fellobbanásának ezt az öntörvényű működését Kabdebó Tamás egy néhány éve írt elbeszélésében (*Hajósélet*) kissé karikírozva és némi iróniával úgy érzékelteti, hogy miközben egy dél-amerikai ismerősének Baja nevezetességeit igyekszik bemutatni, egyszer-egyszer a valóság helyett az emlékezés feltoluló képeit sorolja: „Tehát a főutca. Innenső sarkán Korányi cipőüzlete. Mellette Csábiék divatboltja. Aztán a Wéber patika. És a Farkas és Markó fűszerüzlete.” „Már megint elkalandozik a látása, barátom, a belső látás felé. Hiszen már itt a sarkon is egy éjjeli-nappali élelmiszerüzletet látok, a többiről nem is beszélve” – így a vendég.

Mindig ez a belső látás idézte fel gyerekkora helyszíneit, a bajai házakat, ahol laktak, „a Sugovica három kilométeres partján aranyló homokot”, a sziget sarkán álló veránkai villát, ahol a nyarakat töltötte a család és a veránkai erdészházat, ahol 1944-45-ben tíz hónapig éltek, mentesülést remélve a háborús viszontagságoktól. Ez a kristálytisza belső látás hívta elő a személyeket is, mindenekelőtt szüleit, és az eseményeket, amelyek megestek vele, vagy amelyeknek tanúja volt.

A „zárványemlékek” helyet követeltek maguknak Kabdebó Tamás életművében. Sok elbeszélés született belőlük, és nyomuk ott van regényeiben is.

A *„Milyen színű éjjel a tenger?”* édesanyja korai elvesztésének soha el nem múló fájdalmaról szól, de úgy, ahogyan kisgyermekként átélte. Tudta, hogy kistestvére született, azt is látta, hogy anyja lázasan fekszik a kórházi ágyon, de ami utána történt, talán félve a hír hatásától, titkolták előtte a hozzátartozók. A tengerre vitték megerősödni – nyugtatgatták. Egy-egy

könnyes tekintet, apja elfojtott zokogása különös volt ugyan, de az sem rendítette meg bizakodását, amikor egy osztálytársa elkottyantotta az igazságot. A Jézuskától csak azt kérte karácsonyra, hogy hozza vissza anyját a tengerről. S amikor aztán karácsonykor a kései lefekvés előtt megkérdezte apjától, hogy milyen színű éjjel a tenger, a válasz ez volt: „Szurokfekete.”

E kis remekmű mellett még jó néhány idézi fel a gyermekkort és szűkebb családja tagjait. Így például az *Őszi utazás a fehér hajón* címűben bemutatja dédapját, a „tekintélytartó és azt megkövetelő dúsgazdag despotát, nemesembert”, aki „úgy ette a halat, hogy szája egyik szögletén masíroztak be a haldarabok, a másikon ki a szálkák”. A *Történetek az apámról* sorozatban a gyerekélmények mellé odasorozik a történelem. A civilbe öltözött lengyel katonatiszt megjelenése házukban, aki sírva fakad a rádióban megszólaló lengyel himnusz hallatán. Évekkel később sárga csillagot viselő gyermekek, felnőttek az utcákon és az a pünkösöd, amikor „rokont, barátot, több száz ismerőst nyomtak vagonokba”. Aztán az erdészház ajtaján kopogtató „két szurtos, ázott, rongyos magyar katona”, akik „lemaradtak a nyugat felé vonuló századtól”, és ételt, civil ruhát kértek. Még később, 1946-ban, amikor már indult a munka, és az apja „Karacson kivágott egy erdőrészt, a fát letutajozta a Dunán, felvágatta az üzemben”, a jámbor képű, vörös hajú sváb ember szavai: „Hát szóljon hozzá, most meg mink vagyunk a zsidók.” (*Bújtatás*) A komor háttér előtt, erről is szólnak a történetek, Tamás megismerkedik az erdei élettel, lovagol, evez, és nagyokat horgászik, harcsázik apjával, amit persze a nem éppen kellemes kukacgyűjtés előz meg.

A *Vesszen!* című írás (*Történetesen 26* című kötetében elbeszélés helyett kibeszélésnek nevezi) egy 1949 eleji eseményről szól. Azt mondja el, hogy az előző nyáron államosított egyházi gimnáziumban a hatalmát terrorral megalapozó Rákosi-rendszer helyi képviselői hogyan akarják behajszolni a félelemtől dermedt diáksereget a letartóztatott Mindszenty bíboros elleni hangos demonstrációba. A leírás olyannyira valóság-hű, hogy aki résztvevője, elszenvedője volt, ugyanígy őrzi a történetet, sőt név szerint azonosítani tudja a szereplőket, azokat is, akik a kicsapatást vállalva elhagyták a színhelyet, az iskola tornatermét.

Itt érdemes egy pillanatra megállni és el-tűnődni a mű és olvasója viszonyán. Hadd idézzem először is Kabdebó Tamást!: „Íróembernek sokszor a fejére olvassák – no-

velláit, regényeit. »Felismertelek!«, »Úgy mozog a hősöd, ahogy te«, »Nocsak, őt meg őt erről meg arról mintáztad.«” Az *Amonnan* című kötetének előszavában pedig ezt olvashatjuk: „...a jelen kötet tartalmazza a szívemhez legközelebb álló valóban önéletrajzi írást, ami közel sem azt jelenti, hogy az olvasónak rám, inkább azt, hogy önmagára kellene ismernie benne. Merthogy az olvasás majdhogynem olyan fortélyos mesterség, mint az írás. Akkor élvezetes, ha bele tudjuk magunkat képzelni...” A magam gondolataival így toldom meg mindezt: Valamikor, különösen e táján a világnak, sokat rágódtak az irodalmárok a típus fogalmán, az egyedi és a tipikus viszonyán, azon, hogy mit kell az írónak tennie ahhoz, hogy műve egyetemes érvényű legyen. Kabdebó Tamás nem bajlódik ezzel a dilemmával, akkor sem, ha gyermekkoráról mesél, akkor sem, ha bármi más élményéről ír. Tudja a megoldást: úgy kell megírni az egyszer megtörténtet (ha úgy tetszik, az esetlegest), hogy az olvasó ráismerjen benne az általánosra is. Ezért mindig csak mondja a magáét, meséli, amit átélt.

A bajai életét felidéző történetek nem csak egy kisfiú vidám vagy borús mindnapjairól szólnak, ott van bennük a fokról fokra komoruló világ, a háború előtti békés polgári lét felbomlása és a kialakuló kommunista diktatúra mindenkire ráboruló sötét árnya.

Amikor Kabdebó Tamás elhagyta Baját, akkor már több barátjukat, rokonukat, végül édesapját is letartóztatták. (Állítólag cigaretta márkával viccelődött, valahogy így: Rákosi szívja a munkást, *Sztálin* meg a *magyart*. Akkor ez elég volt egy több éves börtönbüntetéshez.) Ő maga is fenyegetve érezte magát, hiszen ilyen-olyan mondva csinált indokkal már több iskolatársát kicsapták.

Bármi és bárhogyan történt is, bajai emlékeinek legjavát szépként őrizte meg, leginkább a Dunáét. „Baján, ahol nevelkedtem, olyan a Duna, mint a javakorabeli dáma, széles a dereka, a Türr sarkához ütődő hullámaival kedvesen locsog-fecseg, szemmel tartja csendes leányát, Sűgő-Vicát, és egyre ritkábban van zajló kedvében. Veránkánál a Duna olyan, mint egy ifjú kedves. Első érintésre hideg, aztán vérpezsdítő. A Duna legelső emlékeimet köti össze sok későbbi emlékezetessel...” (*Csorongni*). A *bőség városa* című versében minden hajdani rosszakat is (mint ő mondja:) szublimál, „s Bajára mint a boldogság honára emlékszik vissza”: Jegenyesor, halatváro vizek / ó-templomok, régi ciszterek hona / Szentháromság tér, meglátni té-

gedet / hetedhét országból eljöttem haza. [...] Az évek gyakran sötéten repültek / háborúk zúgtak itt is, forradalmak; / árvíz, tűzvész, deportálást küldtek, / hídrombolást – égi és földi hatalmak. / Aztán csend lett, s holtakat temettek / fokesos magyarok és bicskás rákok. / Sokacok, svábok ugyanúgy szerettek, / mint a zsidók, szerbek, meg bunyevácok. / Lelkükben egykor mind magyarok voltak / – a vizálysztók bármit is papoltak. / A rabbi megkóstolta a disznótorost, / találkoztunk reformátusokkal / éjfél misén, s egy ateista rendre / elbandukolt a húsvéti körmenetre. / Ez volt hát egykori pátriám, Baja. / Itt élesítette kardját Damjanich, / Mészáros Lázár is idejárt haza / s a gimnáziumban tanított Babits.

Kabdebó Tamás büszke a bajaiságára. Ugyannyira, hogy olykor regényhőseit is bajaiává avatja. Így történhet meg például *Az Istenek* című Róma-regényében, hogy a diákkorára visszaemlékező szereplő az ő emlékeit sorolja Éber tanár úr rajzórájáról. És bajai legnagyobb művének, a Duna-trilógiának kitalált főhőse, Szendrő József, becenevén Dé is. Az ő testnevelő tanára a nagyon is valóságos Pigele (Horváth László), és ugyanilyen valóságosak a római olimpia alkalmából összeverődött bajai társaság tagjai, Dé, azaz Tamás barátai. Valami nagyon különös történik itt: a valóságos személyek nem a szereplő emlékezetében jelennek meg, hanem belépnek a történetbe, a cselekmény résztvevői lesznek, azaz maguk is szereplőkké válnak (Ezt a különös alkotástechnikai megoldást gyakran alkalmazza Kabdebó. Érdemes lenne értelmezni, magyarázni, de most nem ez a dolgom. Az író bajaiságát kell megmutatnom.) Az éppen Baján katonakodó Dé 1956. július 12-én levelet ír szerelmének, Bűbájnak, és bemutatja neki „Duna legközepének bájos városát”. A le-

írásban Tamás legszemélyesebb emlékei kapnak helyet: „A főtér itt a Tóth Kálmán tér, a költő szobra a Papok templomára néz, ma javításra szoruló kopott barokk. Itt álltam őrt, a szentsír előtt; a Szentély egyik szép női modellje rokonom volt, a templom előtt álló Flórián-szobrot őseim állították kétszáz éve, annak öröme, hogy a Szentegyház a tűztől megmenekedett.”

Kabdebó Tamást messzire vetette 1956, sokfelé járt a világban, sok helyen élt is. Sok mindent megtapasztalt, megtanult, de mindvégig megmaradt közülünk való, ide tartozó embernek, akinek számára a dunai táj a haza, aki csak itt élhet át igazi harmóniát. 1997-ben írta: „Azt hinnéd, vannak abszolút szép dolgok a világon, mint a Taj Mahal vagy a Mona Lisa. Kultúrreflexeink láttatják ezeket gyönyörűeknek. A legszebb, amit én valaha láttam, az az elsötétítés egyébként félelmes idejében a csanádi Duna fölötti égbolt volt, ami sok évvel később, egy 1978-as augusztusi éjszakán – amikor egész éjjel halásztunk – ugyanúgy tündökölt. (A halványabb csillagok fényét a hajnalban fogott süllő pikkelyeinek csillogásához mértem.) A Parádi-fok alatt, a veránkai sziget felezőpontján, ahol megálltunk, az álmos Dunában megmártóztak a csillagok. – A lentnek és föntnek ezt az ezüsthonalú kötését, az univerzum áldás-ként ránk mért harmóniáját lássam, amikor meghalok.” (*Csanádnál a Duna*)

Kabdebó Tamást nem csak a gyermekkor sokszor megírt élményei kötik Bajához. Az is, hogy kisiskolás korában itt kezdett el mesélni. Egykori osztálytársai még emlékeznek rá, ahogy annak idején kérlelték: Tamás, mesélj! És véletlenül adódó lyukasórákon, egy-egy hosszabbra nyúlt tízpercben Tamás mesélt: megtörténtet és kitaláltat, vidámat és szomorút, éppen úgy, ahogyan aztán egész életében.

Hetvenötödik születésnapján azt kívántam neki, hogy még sokáig találjon mesélnivalót – olvasói öröme. És lám, az elmúlt három évben is talált. Mit mondhatnék ezután a hetvennyolcadik alkalmából? Ugyanazt. Meséljen még, mindannyiunk öröme!

(A cikk a székesfehérvári Vörösmarty Társaság és a Pannon Írók Társasága által rendezett Kabdebó Tamás Konferencián 2012. február 11-én elhangzott előadás a *Vár* című folyóirat 2012. 2. számában megjelent szövegének másodközlése.)

Bálint László

Két újabb év telt el, és úgy tűnik, Tamás mesélő kedve és energiája kifogyhatatlan.

2012-ben angol nyelvű önéletrajzi kötete jelent meg. A címe (magyar fordításban: *Bárhol legyek is, a Dunát látom*) tömör összefoglalása a lényegnek. Kabdebó Tamás homo Danubius, életét ez a kötöttség határozza meg.

2013-ban két újabb könyve került a könyvpiacra: a *Dunaúszó* és a *Róma ír szemmel*. Az első a szerző múlhatatlan Duna-szerelmében fogant, a Duna-tájon átélt sok-sok személyes élményét, a folyó menti települések történetéről, kulturális nevezetességeiről szerzett gazdag ismereteit meséli benne egy fiktív cselekménybe ágyazva. A másik Róma-könyveinek sorát növeli. *Az Istenek* és a *Róma szolgáló leánya* hagyományát folytatva a narráció bő lehetőséget ad a város páratlan művészeti értékeinek bemutatására is.

Ilyen termékenység láttán – az életkorra is figyelmeztető születésnapon – a bámulat mellett a féltés is jogos érzésünk. Ezért kicsit megváltoztatom a korábbi sürgető kérésemet: Tamás, mesélj továbbra is, de lassíts a tempón – családod és barátaid öröme!

B. L.

Bedekker regény formában

Könyvismertetés

A napokban 80. születésnapját ünneplő Kabdebó Tamásnak közismerten két örök szereleme van: egyrészt „az örök város”, Róma, másrészt „a Föld északi főfolyama”: a Duna. A Bajáról egészen Írorszáig sodródott író utóbbi szerelmének számtalan írást szentelt már, a Duna adta a szerző talán legfontosabb művének, a *Damubius Damubia* regénytrilógiának a témáját. Most megjelent újabb Duna-könyve ugyan nem mérhető a nagy ívű regényfolyam jelentőségéhez, de a

fent említett szerelem hiteles bizonyítéka. A kötet utószava dióhéjban össze is foglalja az író legfontosabb dunai kötődéseit.

Az alig 155 oldalas regény cselekménye egy vakmerőnek tűnő vállalkozás köré szerveződik: az idősödő, özvegy esztergomi polgár, Vas Pál egy baráti fogadás kapcsán elhatározza, hogy végigússza a Dunát a forrástól egészen a delta-torkolatig úgy, hogy mindössze egy kenus kísérője van. A főszerző hirdetésére jelentkezők közül Vas egy

„tűzrőlpattant” hölgyet választ ki, aki az út során próbálná meg kiheverni férje rejtélyes és váratlan eltűnését, és egyúttal megpróbál felkészülni a rá hamarosan váró nagymamaszerepre. A két, egymást addig nem ismerő ember hosszú együttléte során fokozatosan tárul fel a főszerzők fordultatos múltja, különböző időkből származó emlékeik kísértik meg őket, miközben emberileg egyre közelebb kerülnek egymáshoz, és így rájöhetnek: nagyon sok minden köti össze őket. A közös

utazást és a kapcsolat elmélyülését azonban megakadályozza az asszony férjének hirtelen előkerülése, ami miatt Visegrád után útját megszakítja, és hogy barátvá érett kapcsolatuknak lesz-e valaha folytatása, az már homályban marad. A kalandos utazás azonban folytatódik, mert egy régi barát vállalkozik a csónakkísérő szerepére, és a váltással a múltidézés is folytatódik, de hőseink közben a történelem, a kultúra és az emberi élet nagy kérdéseiről is komoly eszmecsereket folytatnak a megpihenések idején. Az utazás története egyébként nem rejt kalandos fordulatokat, körömszaggató izgalmakat; ha izgalmakról beszélhetünk, azok sokkal inkább intellektuálisan, mintsem a történet szintjén jelentkeznek. Ha vannak is (fizikai és emberi) nehézségek az út során, azok a főhőst meg sem ingatják abban a szándékában, hogy útját folytassa.

Mert a *Dunaúszó* a szó szoros értelmében talán nem is regény, hanem sokkal inkább egy álruhába öltöztetett Duna-útikalauz. Nem regény, hiszen igazából legkevésbé sem összefüggő történetet mesél el, sőt a szerző még azt sem árulja el, főhősének sikerül-e végrehajtani merész vállalkozását. A két vízi vándor ugyanis megáll az orsovai Duna-tónál, s hogy eljutnak-e valaha a Deltáig, vagy visszafordulnak újjáépíteni félbemaradt kapcsolataikat, netán ott maradnak-e életük végéig, azt nem tudjuk meg. Nincsenek a regényben komoly konfliktusok, igazi jellemfejlődéseket sem láthatunk, már csak azért sem, mert fontosabb szereplői már mind túl vannak életük delelőjén. Épp ezért nem is érdemes foglalkozni azzal, hogy mennyire reális az utazás ab-

rázolása, hiszen az egész fikció, még ha egyes leírásaiban a szerző dunai élményeinek tapasztalatai visszaköszönnek is. Beépül viszont a regénybe egy hihetetlen mennyiségű személyes és olvasmány-élményanyag a szerző múltjából, és még ennél is sokkal több kulturális ismeret színezi az útleírást. Főhőseink ugyanis minden egyes pihenőjük során megismerkednek a Duna menti városok, települések történelmi, kulturális, gasztronómiai sajátosságaival, s ezek ürügyet jelenthetnek arra, hogy szerzőjük fontos értékekről alkotott véleményét is olvasói tudomására hozza. S minthogy ezek egy sokat megélt, világlátott, több kultúrában otthon lévő ember nézetei, akkor is megfontolásra érdemesek, ha olykor sarkosan fogalmaz, és értékítéletei nem mindig egyeznek az uralkodó kánonnal. Ez a regény formájú bedekker egyúttal lehetőséget ad Kabdebó Tamásnak arra is, hogy kétségkívül széles műveltségét élvezetes formában közkinccsé tegye, és ha valaki arra vállalkozna, hogy egy Duna menti kirándulást tegyen, akkor innen sok tippet kaphat arra, mit érdemes megnézni, mit kell feltétlenül kipróbálni, és persze azt is meg lehet tudni, hogy mindennek izgalmas története van. „Vannak a Dunánál hosszabb, szélesebb folyók, de összevéve is szegényebb a történetük” – írja Kabdebó az egyik fejezet címében, és a könyvet olvasva hajlamosak is vagyunk elhinni az egyébként igencsak merész állítást. (Mert egyébként az a gyanúnk, hogy a Nílus vagy éppen a Volga is sokat tudna mesélni, csak kérdés, van-e ilyen megszállott krónikása.) Mert a regényben valóban zajlik egy tényleges utazás a Dunán, de ugyanígy a környék és a szereplők múltjába, amelyekbe a szerző becsempészte számos személyes emlékét is. Így a könyv nemcsak szórakoztat, hanem egyfajta valóság és kultúrmisszió szerepét is betölti.

De éppen e miatt a küldetéses szerep miatt lett volna fontos az is, hogy ne maradjanak a könyvben pontatlanságok és tárgyi tévedések. Márpedig ilyenekből sajnos elég sok akad, ami azt bizonyítja, hogy egy figyelmes lektori szem nem ártott volna, mielőtt a kiadvány a nyilvánosság elé kerül. A Regensburgban élete utolsó éveit eltöltő Johannes Kepler például aligha mondta volna magát „cseh tudósak” (25. o.), még ha korábban hosszú éveket élt is Prágában. A regensburgi székesegyházat a németek nem „Münster”-nek (29. o.), hanem „Dom”-nak nevezik, a „Münster” elnevezést a németben a székesegyházakra és az alapítványi templomokra nem használják, bármilyen nagyok legyenek is. A melki apátságban átlapozott kódexben Christine von Obermeyer nem

kereshetett vigasztalást a 16. század elején a lepantói csatában elesett férje halálára (59-60. o.), hiszen ez az ütközet 1571-ben, ráadásul tengeren zajlott, ahol – az időközben bő évtizede szintén halott – V. Károly császár hadnagya aligha vehetett részt. Az egyik mellékszereplő valóságos nagybátyja, Gerevich Aladár összesen nem hatszoros (76. o.), hanem hétszeres olimpiai bajnok volt. Az sem egészen pontos, hogy Oroszlánszívű Richárd évekig raboskodott volna Dürnstein várában, mert az angol lovagkirály csak 1192 decembere és 1193 márciusa között élvezte Babenberg Lipót kényszerű vendégszeretetét, az osztrák herceg ugyanis hamar átadta értékes foglyát VI. Henrik német-római császárnak, aki a jóval távolabbi Trifels várába vitette. Az angol uralkodó fogságának nagyobb részét ott töltötte, és a csillagászati összegű váltságdíj a császárhoz futott be, bár valóban juttatott belőle hűbérének is. Móga János altábornagy serege sem ütközhetett meg 1849-ben az osztrák Grenzerekkel (84. o.), hiszen a pákozdi csatát vezető főparancsnok 1848. november 1-jén nyugdíjazását kérte, majd Pest-Buda elfoglalását követően jelentkezett Windisch-Grätznél, aki viszont letartóztatta. (De '49-ben magyarok egyébként sem harcoltak már osztrák területen.) És Türr Istvánról is túlzás, hogy „Kossuth hadnagya” lett volna (131. o.), hiszen az 1848-ban Itáliában szolgáló bajai honfinak Radetzky volt a főparancsnoka, a későbbiekben pedig már magasabb rendfokozatokat viselt. Kész tényként adja a szerző művelt főhőse szájába, hogy Hunyadi János „egy Szibinyáni nevű oláh vajda és Morsinai Erzsébet gyermeke volt” (142. o.), ez azonban távolról sem bizonyított: Hunyadi apját a források alapján Vajknak hívták, anyja személyéről sem bizonyosat nem lehet tudni. (Bán Mór Hunyadi-regényfolyamában ugyan valóban Morzsinai Erzsébetet szerepelteti a törökverő hős anyjaként, ez azonban csak az évszázaddal később élt Heltai Gáspár bizonytalan hitelű állításán alapszik.) Természetesen egy fikciós történet mégoly művelt szereplőjének nem kell mindent pontosan tudnia, de ha a könyv valóban hírverés is akar lenni a Duna-vidék mellett, akkor pontatlanságait legalább a narrációban lehetne javítani. (Mert egyébként nem az a recenzens érzése, hogy a szerző félművelt főszereplőt kívánt volna ábrázolni.) Az emberi emlékezet persze csodákra képes (ezt a könyv számos helyen igazolja is), de nem végtelen. A másik kritikus megjegyzés a könyv helyesírásának szól. Számos tulajdonnév szerepel helytelenül; ezek egy részének oka egyszerű elütés is lehet, de a kötőjeles földrajzi nevek írása

is javítandó lenne. Maradékaltalul egyet lehet viszont érteni a szerző azon állításával, hogy a vajdasági Gion Nándornak valóban nem lett volna szabad úgy meghalnia, hogy nem nyerte el a Kossuth-díjat.

Természetesen jut hely a regényben Bajának és a környékének is, s az ottani látogatás esélyt nyújt a szerzőnek ifjúkori (a második világháború korába és az ötvenes évekbe visszavivő) személyes emlékeinek beépítésére is, sőt még a családi krónika némely nosztalgikus lapjai is megnyílnak az olvasó előtt. Főszereplőjének pedig egykori – bajai – szerelmének újbóli megtalálása kínálja egy új élet lehetőségét is, ám hogy végül Vas Pál ezt választja-e, legalábbis bizonytalan. Igaz, legalább két téves állítás Bajával kap-

csolatban is maradt a könyvben: a városnak természetesen nem csak három középkor-lája van (134. o.), a későbbi városházát építető Grassalkovich pedig nem herceg (133. o.), hanem gróf volt. A fia lett herceg 1784-ben. Mégis a regény szerint Baján katonai-idejét töltő főhős talán Bajáról beszél a legmelegebb hangon, és az sem véletlen, hogy a várost elhagyni nem képes szereplő azt is kimondja: „Baja a világ közepe”.

A kicsit jellegtelen borítóval megjelentetett regény hibáival együtt is izgalmas olvasmány, még ha az olvasónak olykor gondolkodnia is kell: regényt, visszaemlékezést, útikalauzt vagy értekező esszét olvas éppen. Ez a műfaji keveredés azonban nem válik a mű kárára, sőt talán így a szerző

olyan ismereteit és gondolatait is a világ tudomására hozhatja, amelyekre a hagyományos műfaji keretek között aligha lenne módja. Csak a történet kedvéért nem érdemes elolvasni a könyvet, ha valaki azonban szívesen elmerül Kabdebó Tamás gondolat- és érzésvilágában, s közben nem rest a szinte félmondatonként adagolt információkra is figyelni, akkor nem fogja megbánni az elolvasást. Azt nem állíthatjuk, hogy az életmű legértékesebb darabja, de a könyvnek sem kívánhatunk mást, mint hetvenévesen is kitartóan küzdő főhősének – hadd ússzon!

(Kabdebó Tamás: *Dunaúszó*. Argumentum Kiadó, 2013. 155 oldal. Ára: 1800 Ft.)

Dr. Mayer János

Kabdebó Tamás: Róma ír szemmel

Kabdebó Tamás gazdag opusa, több mint 40 megjelent kötete a kortárs magyar irodalom jelentős, eredeti értékei között tartható számon. Különös egyéniség, új utakat kereső és taposó szellem, akinek invenziós irodalmi tevékenysége mára irodalomtörténeti tényvé vált.

Pályája kezdetén megjelent műalkotásai és a későbbi kötetek sohasem passzív előzményei vagy következményei egymásnak. Kabdebó Tamás nemcsak igen korán megkezdte irodalmi motívumainak újraidézését, hanem szinte folyamatosan rekapitulált. Ennek következtében meg-növekszik a különböző szövegek, ciklusok, korszakok közötti kapcsolatok jelentősége, s minden egyes új mű hozzájárul a kaleidoszkóp meglévő elemeinek újbóli átrendezéséhez. Úgy hiszem, ebben a magatartásban egy szakadatlan önértelmező folyamat is érvényesül – hasonló, azonos típusú motívumok, szituációk, történetek írásaiban más-más kontextusban bukkan fel, ami nemcsak az elemeket rendeli egymás mellé, hanem tágabb szöveggörnyezetüket is. A motívumok jelentései képlékeny, „folyékony” állapotban maradnak, nem állandósulnak, szilárdulnak meg, fölépülnek és lerombolódnak – újratelítődnek.

Legújabb regényének, a közelmúltban megjelent *Róma ír szemmel* című műnek egymás mellett futó szálai is efféle hálót alkotnak, irányt mutatnak, irányt szabnak az olvasásnak, az előre- és hátrautalások, ismétlődések szabálytalan ingázásnak tesszik ki a figyelmet miközben egy sajátosan ír biográfia, világ- és művészetszemlélet és ars poétika körvonalai is kirajzolódnak.

Ahogy az életmű egésze vagy egyes fejezetei, úgy ez a kötet is nehezen jelölhető irányzatokkal – az irodalmi korszakolásnak ellenálló törekvések jegyében alakult, formálódott. Egy azonban bizonyosan állítható: a „szabad eszközök” fáradhatatlan keresése határozza meg. A kritika hol modernnek, hol avantgárdnak, hol szürrealistának nevezi e beállítottást, valójában azonban egyik sem alkalmas a *Róma ír szemmel* című mű meghatározásához.

A Nemzeti Kulturális Alap támogatásával megjelent kötet eredetileg angol nyelven íródott, magyarul Permenter Gáti Klára fordításában olvashatjuk. A szerző aján-

lása szerint: „Róma és a történelmi szemé-lyiségek valóságosak; a Római Kollégiumot a költői szabadság virágfűzére övezi, a többit a képzelet táplálja.”

A történet egy ifjú ír szerelmespár római kalandjának regényes útikalauza. A szerelmük beteljesüléséről, az átlagos és különleges pillanataikról készült, gyorsan pergő „filmkockák” az antik és a modern Róma műemlékei, emlékművei és szürke hétköznapi utcáskái, házsorai között peregnek.

A kötet lapjain egy kíváncsi, információszomjas narrátor jelenlétét érezhetjük, aki szenvedélyesen fürkészi az örök város nyújtotta történelmi, művészeti, vizuális élményeket. A kortárs valóság szédítő pörgésének ritmusában felvillanó, gyorsan változó helyszínek és események fókuszában – miközben az író benyomásai, gondolatai árnyalt tükrözésének lehetőségét keresi – azokat a mögöttes tartalmakat, motívumokat és információkat is igyekszik megjeleníteni, melyek az ókori vagy modern Róma építészeteit, művészeit alkotásra ösztönözhettek. Hasonló érdeklődéssel, kíváncsisággal fordul a történet szereplői, az ábrázolt figurák lényé, pszichéje, alkata felé is.

Kabdebó Tamás e kötetbeli vállalkozása egyfajta régészeti ásatásra emlékeztet (ahogy egyik szereplője maga is régész): a nagy szerelem, Róma történetének, kulturális, művészeti örökségének, megfogható és megfoghatatlan, megírható és megíratlan ihletadó forrásainak, racionális és emocionális hatásainak nehezen rekonstruálható rétegeit bontogatja mindig mélyebbre. Önmagát, kulturális, civilizációs élményeit így teremti időről időre újjá.

Kovács Zita

Az atomenergia felszabadításának nagy úttörője

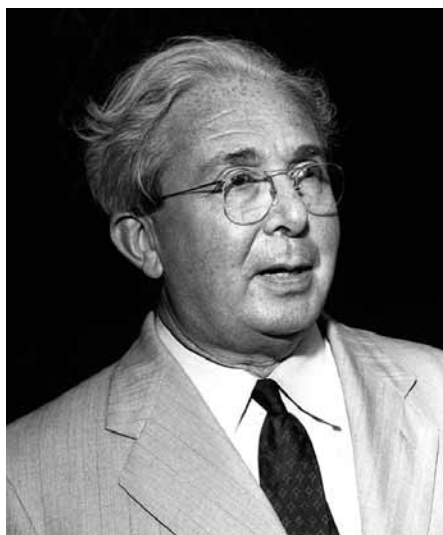
Szilárd Leó

1898-1964

A huszadik század történiáját lényegesen befolyásoló történésekhez – akarva és részben akaratlanul – hozzájárult az a honfitársunk, aki ötven éve hunyt el a Kalifornia állambéli La Jollában. Végzete, mely hatvanhat éves korában, alkotóereje teljében teljesedik be, méltóan illik életművébe. Érdeklődése 1946 után a biológia felé fordul, és a biofizika néven ismert tudományág egyik megalapozójának tekintik. Ötven évvel ezelőtt azonban súlyos rákbetegség támadja meg; az elburjánzó kóron a hatékony eszköz, a gyógyító kés már nem segíthet. A radikális, ám mellékhatásaiban szerfelett terhes módszerhez, a sugárterápiához folyamodnak. A beteg – nevezzük meg őt – Szilárd Leó, a mesterséges radioaktív izotópok kutatásának is világszerte ismert szakemberre. Furcsa szerepcsere következik be: a páciens tervezi meg a terápiát, határozza meg a besugárzási dózisokat és időintervallumokat. Orvosai készségesen teljesítik utasításait, hiszen betegük az egyébként gyilkos sugárzás jótékony alkalmazásának ismert kutatója. Bár a mindvégig tiszta tudatú Szilárd érzékeli, hogy esetében a terápia hatástalan lesz, hisz életvonala a gyors letérés felé halad, ennek ellenére folyamatosan készíti szenttelen tudományos észleléseit. Tudja, hogy már csak az eljövendő évtizedek radiológus orvosai által hasznosítható, és gyógyulást remélő szerencsétlen sorsú betegársainak szóló üzenetet ír. 1964. május 30-án azonban a kusza sorokat rová kéz végleg elejti a tollat.

Az 1898-ban Budapesten született Szilárd Leó jómódú polgári család gyermeke. Apja ismert vasút- és hídépítő mérnök, aki tehetséges gyermekének képességeit a műszaki pályán kívánja kibontakoztatni. A szülői szándékot követő fiú a terézvárosi reál gimnázium elvégzése után a műegyetemre iratkozik be. A háború mohó katonanyag éhsége kiragadja az universitás padjaiból. Rövid tüzértiszti kiképzés után a dél-tiroli frontra irányítják. Mivel a Monarchia október végén összeomlik, hazatérve folytatja tanulmányait.

1920-ban azonban már a berlini mérnöki főiskolán találjuk, ahol lelkében döntő sorsfordulat szándéka érik be. Tudatosul benne, hogy fogékony szellemét nem a fizika műszaki alkalmazásai, hanem az alaptudomány kutatási irányai vonzzák. A

pályamódosításnak alapvető okai vannak. Berlinben ezekben az években páratlanul gazdag koncentrációban jelennek meg a fizika tudományának világszerte ismert tekintélyei. Hogy csak néhány nevet említsek: itt oktat Planck. Laue, Schrödinger és Einstein. Természetes, hogy az önmegvalósításának területét kereső Szilárd intellektuális érdeklődését lenyűgözi a nagyszerű tehetségek vonzása. A természettudományi fakultásra iratkozik be, és 1922-ben doktori fokozatot szerez. Berlinben ismerkedik meg azokkal a honfitársaival, akikkel életre szóló barátságot köt. A rangos kör tagjai: Wigner, Jenő, Teller Ede és Neumann János.

Bár tervei szerint az elméleti fizika területén kíván tevékenykedni, az apai örökség, a műszaki-feltalálói véna sem apad ki. 1927-ben Albert Einsteinnel együtt kifejlesztett találmányt szabadalmaztat. Az új típusú hűtőgép minimális mozgó alkatrészt tartalmaz, tehát a meghibásodás veszélye kisebb, az élettartam azonban hosszabb lenne. A szabadalmat 1929-ben Magyarországon is bejegyeztetik. Az újszerű ötlet nem mindig találkozik a hasznosítani képes ipar igényével. Az Einstein-Szilárd fridzsider nem lesz piaci termék, ez azonban nem jelenti az alkotó gondolat végleges betokozódását. Alig másfél évtized múltán, mikor az atombomba gyártásához szükséges plutóniumot termelni kezdik, az úgynevezett „tenyésztő reaktorok” hűtésére az 1927-es szabadalmat használják fel.

A nagyszerű berlini csillag-plejád 1930

után felbomlik. A fizikusok egy része – vagy a nemzeti szocializmussal való szembenállása vagy származása miatt – Németországban üldözötté válik. Szilárd Angliában keres kutatói állást, és szinte rögeszmévé váló makacssággal kezd foglalkozni egy fizikai lehetőség megvalósításával. Einstein 1905-ben publikált relativitás elmélete olyan részeredményt is szolgáltat, melyet minden szakember fizikai tartalommal nem bír, pusztán matematikai mellékterméknek minősít. A már közismertté vált $E=mc^2$ képlet szerint a szilárd anyag energiává alakítható. Azt, hogy a részleges átalakulás néhány ritka atomfizikai jelenség-nél megvalósul, már 1932-ig megfigyelik. Azt viszont, hogy az ember a szilárd, tapintható anyagot rábírhassa arra, hogy eredeti természetét feladva, energiává alakuljon át, a legtekintélyesebb atomfizikusok sem tartják megvalósíthatónak. A magfizika megalapítója, Ernest Rutherford 1934-ben a Royal Societyben így nyilatkozik: „Aki az atomenergia gyakorlati felhasználásáról beszél, az holdkóros.” Az előadást Szilárd Leó is meghallgatja. Az ígéretes lehetőség ilyen kategorikus kizárása a magyar fizikusban felkelti az ellentmondás szinte mefisztói dacú szellemét. A kísértés valóban nagy. Amennyiben egy gramm anyag energiává alakul, belőle kettőezer négyszáz tonna benzin égéshőjének megfelelő energia szabadul fel. Csakhogy a Bölcsök Köve, mely az érzéketlenül közömbös anyagot az átváltozásra rábírhathá, még nincs a fizikusok birtokában.

Szilárd tudósi alkatának jellemző vonása a jövő lehetőségeit szinte tévedhetetlen biztonsággal feltáró intuíció. Jóstehetsége gyakran lép túl a bizonyított tényekkel körülhatárolt racionalitáson, ám a fizika fejlődése majdnem mindig igazolja előrelátását. Feltételezi, hogy az atommag súlyos és elektromosan semleges alkotóeleme, a neutron, melyet Chadwick 1932-ben fedez fel, alkalmas eszköz lehet az energia-felszabadító folyamat megindítására. Sejtése 1938 decemberében bizonyítást nyer. Hahn és Strassmann német fizikusok az urán 235-ös atomsúlyú izotópját neutron bombázással két kisebb atomsúlyú elemre hasítják szét. Fontos körülmény még, hogy melléktermékként két-három neutron is keletkezik. A remélt csoda tehát részle-

sen bekövetkezett. A tudós rákényszerítette az anyagot, hogy passzívan tárolt energiáját emberi parancsra felszabadítsa.

A siker azonban még nem teljes. A folyamat ugyanis az első robbanás után leáll. Bár a felszabadult neutronok további uránatomokat bonthatnának szét, ez nem következik be. A laboratóriumok vizsgálatai hamar feltárják a döntő okot. Az új neutronok hatalmas sebességgel száguldanak el a szétrobbant magból, viszont az említett hasadást csak lassú neutronok képesek kiváltani. A hasadási folyamat fenntartásának kulcsa: sikerül-e a gyors neutronokat kellően lassítani, hogy azok új bomlással önfenntartó folyamatot hozzanak létre. Az így megindított „tartós égést” – felfedezője, Joliot Curie francia fizikus szakkifejezését követve – láncreakciónak nevezzük.

Szilárd Leó szakmai diadalérzete tökéletes lehetne. A laboratóriumok fehérköpenyes mágusainak sikere felülmúlja a középkori aranycsinálók kudarcba fulladó meddő álmait: a kémiai elemek egymásba való átalakítása reális lehetőség. Ám a magyar professzorban a szaktudás rendkívüli politikai éleslátással társul. Mint fizikus tudja, hogy az uránhasadás technikai megvalósítása kétfelé ágazó folyamat. Szabályozott formában az egyenletesen hőt előállító uránreaktorok meghajthatnak egy elektromos energiát termelő erőművet. Előfordulhat azonban, hogy a Gonosz szolgálatába kényszeríti a tudós, a mérnök, valamint a haditechnikus szakértelmét, és a századokig ártalmatlannak vélt szürke fémről iszonyatos bombát konstruáltat. Amennyiben a hasadási folyamatot úgy alakítják át, hogy minden új neutron új uránmagot robbantson szét, pár kilónyi urán fellobbanó tűzgömbje nagyvárosokat, megyéni területeket hamvaszthat porrá.

Szilárd Leó ekkor – és látnunk kell, hogy erkölcsi tisztesség tekintetében fölébe emelkedik mindazoknak, akik a „második tűzgyújtás” zsarátnoka körül tevékeny-

kednek – még egy utolsó kísérletet tesz a pusztító hatás lokalizálására, mielőtt a döntő lépést megtenné. 1939 februárjában kapcsolatba lép a nácizmussal szemben álló országok vezető atomfizikusaival, és a magkutatókkal kapcsolatban önkéntes publikációs zárlat bevezetésére hívja fel őket. Joliot Curie-hez – akit Európa kiemelkedő képességű atomfizikusának tart – száznegyven szavas táviratot intéz.

Javaslatát értetlenül fogadja szinte mindenki. Az eredmények közzétételét a fizikusok természetes joguknak tekintik, és Szilárd indítványán őszintén megrökönyödnek. Igaz, hogy Franciaország, Anglia és az Egyesült Államok atomfizikai kutatásainak eredményeiről többé nem értesülnek a náci, a kérdésnek azonban fonákja is van. A titkolódzás bevezetése a felfedezés elsőbbségét később már bizonyíthatatlanná teszi, és méltán kiérdemelt világhírnévtől foszthatja meg a kutatót. A magyar fizikust szinte mindenütt visszautasítják. Pedig Szilárd ezúttal is csak annak adta tanúbizonyosságát, hogy messzebb lát kortársainál. Egy éven felül ugyanezen országok kormányai teljes mértékű zárlatot rendelnek el minden új atomfizikai eredmény nyilvánosságra hozására vonatkozóan.

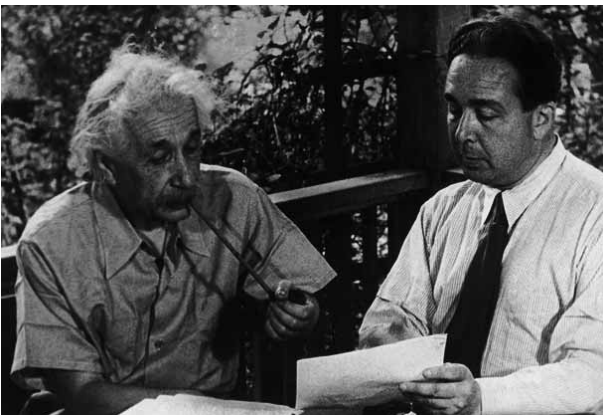
Az utolsó lehetőség lezárult. Szilárd módot keres arra, hogy az amerikai elnök figyelmét felhívja a német atomkutatások valószínű megindulásából származó felmérhetetlen fenyegetésre. Egyrészt kapcsolatba lép az elnök személyes barátjával, a közgazdász Alexander Sachs-szal, másrészt világhírű honfitársát, Wigner Jenőt keresi meg. Wigner és Einstein jó barátságát használja fel arra, hogy a fizikusok súlyos szavú Nestorát egy Roosevelthez címzett levél megírására készítse. A levélben Einstein utal a német atomkutatások veszélyére, és javasolja: Az USA, felhasználva nagy tudományos és ipari potenciálját, előzze meg a náciakat. Einstein levelével és Szilárd igen logikus okfejtésű memorandum-

mával felfegyverezve keresi fel Sachs Rooseveltet. Az elnököt borús hangulatban találja. A „Nagy Fehér Atyának” a közelmúltban kellett elszenvednie – vezető szenátorok alig titkolt kárörömétől kísérve – Hitler arcátlan kioktatását, melyben az USA elnökét a birodalmi rádióadó nyilvánossága előtt részesítette. Másnak talán kedvét szegte volna az amerikai vezető rétegek kulmináló politikai stu-

piditása, mellyel magára hagyták a fasiszta veszély közeledését felismerő vezető. Roosevelt levertsége azonban az első mondatok elolvasása után elszállt. Tüzetesen áttanulmányozza az iratokat, és azonnal kiutal hatezer dollárt.

A Columbia Egyetemnek juttatott támogatás azonban csak az első csepp a folyamata dagadó csermely medrében. Fél év múlva már negyvenezer dollárt fordíthatnak kutatásokra, egy év múlva háromszázezret. Az elnöki döntéssel egy időben létrehozott Uránium Bizottság szemmel tart és bőkezűen finanszíroz tizenhat kutatási programot, melyeken az Unió legrangosabb tudományos intézményiben dolgoznak. Egyelőre a láncreakció békés és robbanásszerű létrehozásának elvi lehetőségét tisztázzák, lényegesen túlhaladva a Hahn-féle alapki-sérleteken. Minden részletkérdés kísérleti vizsgálatára vagy elméleti kutatására kiter-
nek. Egyelőre azonban még csak mikroszkopikus anyagmennyiségekkel dolgoznak. Nem is tehetnek mást, hiszen a máglya és bomba anyagának előállításához szükséges gigantikus méretű eszközök még nem is léteznek. A munkát a California Egyetemen Seaborg, New Yorkban Fermi és Szilárd, Los Angeles egyetemén Oppenheimer, Chicagóban Artur Compton irányítja. Berkeleyben a fanatikus megszállottságával harmadszor szedi szét és építi át ciklotronját – mely 1932-ben Nobel-díjat javadalmazott gazdájának – Lawrence. Jó nyomon jár. Ez a hatalmas eszköz lesz az első urániumbomba anyagát előállító gépek prototípusa.

Minderről a titoktartás miatt az Óceánon túl meglehetősen keveset tudnak. Tudják viszont, hogy a náci kiváló módszerekkel rendelkeznek a munkateljesítmény kikényszerítésére. Hallják továbbá a rádióban Hitler egyre ingerültebb kirohanásait, melyekben a titkos fegyverek fenyegetését függeszti Damoklész-kardként a rettegő Európa fölé. A világ pedig a két háború során megtanulhatta, hogy Germánia fegyverkovácsai titkos földalatti műhelyeikben gyakran fabrikálnak gonosz meglepetéseket. Ilyen pl. a felderíthetetlen mágneses akna, mely alattomosan átbocsátja a kis tömegű aknakutatókat, és csak a megtisztítottnak vélt csatornába behajózó nagyobb egységek alatt robban. Ez sok fejfájást okozott a brit admirálisoknak. A hajszálpontosan célzó zuhanóbombázó, a szárnyasbomba, a nagy lőtávolságú rakétafegyver bevetése, a füst- és lángnélküli lőpor alkalmazása oly kimeríthetetlen feltalálói készséget sejtett, melytől méltán rettentek meg a Harmadik Birodalommal harcban álló nemze-

Einsteinmel az elnöknek írt levél fogalmazása közben

tek. Németország általános ipari fejlettsége és az atomfizikai szakemberek magas felkészültsége alapján joggal tarthatnak attól 1939-ben vagy akár 1944-ben is, hogy a Reich előállítja az atombombát. Ez a jogos torokszorító félelem készíti a nagy verseny elfogadására az atomfizikusokat. Elő kell állítani az atomfegyvert, mielőtt a németek elkészülnének az első bombával!

A világháború európai befejezése után az USA katonai hírszerző szolgálata pontos adatokat gyűjt össze a német atomkutatásról. Kiderül, hogy kitűnő atomfizikusok vezetésével megkíséreltik a folyamatos üzemű atommáglya megépítését. 1941 táján a fizikai Nobel-díjas Werner Heisenberg vezetése alatt álló csoport e területen már előtte járt az amerikai versenytársaknak. A további években azonban lemaradnak, sőt a hátrány egyre nő. Valójában a bomba megépítéséhez szükséges tudás alapjait sem érik el. A kudarc oka nem a tudományos felkészültség hiányában, hanem a kutatáshoz szükséges anyagi eszközök szűkösségében rejlik. A katonai költségvetés szétosztását jóváhagyó Göring birodalmi marsall nem ismeri fel a nukleáris fegyverszörnyben rejlő stratégiai lehetőséget. Továbbá figyelembe kell vennünk, hogy a Harmadik Birodalom anyagi erejét az atomfegyver kifejlesztéséhez szükséges hatalmas összeg messze meghaladta.

Térjünk vissza az Újvilágban megindított kutatásokhoz. Egy éven belül kiderül, hogy a tudományos és műszaki kapacitást két fő irányra kell koncentrálni. Fermi és Szilárd intézete Chicagóba települ át, és célul a folyamatosan működő atommáglya megépítését tűzik ki. A siker erőfeszítéseiket 1942-ben koronázza meg. Fellobban a „második tűzgyújtás” lángja, mely a sportpálya tribünje alatti épületszárnyban szerény, kétszáz wattos, de állandó teljesítménnyel megbízhatóan üzemel. Mivel a kutatás szigorúan titkos, az eredményről Rooseveltet is csak virágnyelven értesítik: „Az olasz hajós kikötött az Újvilág partjain, és a bennszülöttek barátságosan fogadták.” Az építmény – természetesen számos fejlesztés és tökéletesítés után – az energiatermelő reaktor prototípusa lesz. Az uránmáglya szabadalmát az Egyesült Államok kormánya 1944-ben megvásárolja Fermitől és Szilárdtól. A feltalálók jelképes, mindössze egy dollárnyi honoráriumot kapnak.

A 235-ös uránizotóp robbanó változatának, az atombombának az előállításán a Los Alamosban letelepített, összesen mintegy kétezer főt számláló csoport dolgozik. A chicagói siker valószínűvé teszi, hogy a

gyors, szörnyű explózióval járó folyamat is kiváltható. Valóban, 1945 júliusáig sikerül előállítani olyan szerkezeteket, melyek vélhetően bombaként fognak működni. A kísérleti robbantást a lakott területektől távol, a nagy kiterjedésű alamogordói sivatagban hajtják végre. A bomba helyén vakító villanással egy rohamosan táguló tűzgömb keletkezett. A kb. millió fokos hőmérsékletű nukleáris mennykőcsapás elpárologtatta a bombát hordozó acéltornyot, és üvegpáncéllá olvasztotta a sivatag kvarchomokját. Vasbeton építményeket is leromboló léglökés és gyilkos radioaktív sugárzás indult ki a robbanási magból.

Az európai győzelem és az atombomba Japánba való bevetése közti időben lezajlik egy intermezzo, melynek a történelmi munkák általában nem szentelnek kellő figyelmet. Az atomfegyver előállításának erkölcsi megítélése szempontjából viszont rendkívül lényegesek azok az akciók, melyek ezekben a hónapokban indulnak meg.

Mint korábban láttuk, az amerikai atomkutatás Európából emigrált fizikusok ösztönzésére indul meg. A háború előestéjén elmondott érvelésük logikus, meggyőző: ha a náci elsőnek szerkesztik meg az atomfegyvert, fennáll a veszélye annak, hogy hatalmukat kiterjesztik előbb Európa, majd az egész világ fölé. A nukleáris mennykővel először a szövetségeseknek kell lesújtaniuk, mert ha a németek vetik be a bombát, a faszizmussal szemben álló népek harca elbukhat.

1945. május 9-én azonban Németország feltétel nélkül kapitulál, csak Japán harcol tovább. A szigetország részéről nukleáris veszély nem fenyeget; Nippon szegény, sem tudományos sem ipari felkészültsége alapján nem vállalkozhat a bomba előállítására. Viszont akkor az atomfegyver Japán ellen történő bevetése sem indokolt: ez a lépés nem a versenyben lemaradt ellenfél atomcsapásának megelőzése. A Felkelő Nap egyébként végzetesen meggyengült a hagyományos fegyverekkel vívott háborúban. Flottája hullámsírban, a főszigetek egéről nem tudja többé elűzni a röpcedulán előre bejelentett órában megjelenő bombavetőket sem.

Ekkor Szilárd Leó, a nagy előfutár ismét felemeli szavát, ezúttal az amerikai kormány tisztességének védelmében. 1945 márciusában Rooseveltnek szánt memorandumot fogalmaz, az elnök azonban április 12-én elhunyt. Az iratot így Byrnes államtitkárhoz juttatja el. Szilárd óvja az Egyesült Államok kormányát az atomfegyver bevetésének gondolatától. A szörnyű bomba alkalmazásáért súlyos erkölcsi

elmarasztalás érheti az USA-t, és a Szovjetunióval való kapcsolat végtelenen megromolhat. A magyar fizikus ismét bizonyosságát adja jövőbelátó erejének; megjósolja, hogy az Unió atommonopóliuma nem tarthat soká, és a Japán elleni bombatámadás atomfegyverkezési versenyt vált ki.

Szilárd sikertelen próbálkozását követően a német származású amerikai, a Nobel-díjas James Franck lép sorompóba. Szilárd részvételével bizottságot alakít, és egyenesen Stimson hadügyminiszterhez fordul a MED („Manhattan District” fedőnévvel ellátott atomprogram) valamennyi munkatársa nevében fogalmazott petíciójával. A tudósok nyomatékosan figyelmeztetik a kormányt arra, hogy az atomfegyver alkalmazásáért a világ közvéleménye elítéli majd az Egyesült Államokat.

1945 nyarán Szilárd hatvanhat tudós aláírásával ellátott javaslatot nyújt be az új elnöknek, Trumannek. Indítványozza, hogy az Egyesült Nemzetek összes tagállamának képviselőit hívják meg, és egy lakatlan területen mutassák be előttük a fegyver erejét. Ne alkalmazzák Japán ellen a bombát addig, amíg a makacs ellenállás további következményeit nyilvánvalóan nem szemlélteik.

A tudósok a kormánykörök magatartásának merevségén világosan érzékelhetik, hogy az atomfegyver bevetése területén nincs helye az alkunak. A folyamatot ők indították el, találmányuk azonban hatalmasabbá vált a megalkotóknál. Az atombomba, melyet a náci veszedelem elhárítására konstruáltak meg, jóvátehetetlenül, visszafordíthatatlan módon politikai fegyverré vált. Az események mélyére pillantva azonban látjuk, hogy a nagy verseny résztvevőit a történések ellenállhatatlan kényszerű sodorta magával. Akik az atombombát négyéves megfeszített munkával előállítják, úgy érzik, hogy nincs választásuk. A szörnyű végkifejlet láttán (az első, hadviselésre felhasznált atombomba Japánban Hiroshima város központjának 10 km²-nyi területét semmisítette meg), sokan elmarasztaló ítéletet mondanak felettük. A tárgyilagosságra törekvés viszont megkívánja, hogy a feltalálók erkölcsi felelősségét elválasszuk a felhasználóktól. Paradox állításnak tűnhet, de tény és való, hogy a bomba megszerkesztőinek jelentős hányada nem militarista ösztönöket kívánt kiszolgálni. Java részüket – miközben a démoni erő felszabadításán dolgoztak – az emberiség jövőjéért érzett mélyes aggodalom töltötte el.

Bár a világháború befejezése után Szilárd a fizika biológiai alkalmazása terén kezd kutatni, politikai érdeklődése figye-

lemmel kíséri a végzetes találmány, az atombomba kifejlesztésének következményeit. Sejtése, mely szerint az atomtítok nem marad az Egyesült Államok monopóliuma, igazolódik. Négy év múltán a Szovjetunió, majd Anglia és Franciaország is megkonstruálja a saját fejlesztésű nukleáris fegyvert. Jóllehet az „atomklub” később további tagokkal is bővült, az igazi veszélyt a két szuperhatalom, az USA és a Szovjetunió nukleáris fegyverkezési versenye teszi félelmetes fenyegetéssé. Szilárd ismét megkísérli a palackból kiszabadult szellem megszelídítését. Személyesen tárgyalt Nyikita Hruscsov pártfőtökárral. Fontos szerepe van az amerikai elnök és a szovjet államfő közti állandóan működő „forró drót” kiépítésében. A folyamatos kapcsolat azért szükséges, mert a két ellenes szemben álló rendszert egy megfi-

gyelőállomás téves riasztása – az észlelési hiba miatt – atomháborúba sodorhatja. A magyar tudós elhunyt idején még nem épülnek ki azok a szerződéseken alapuló rendszerek, melyek a kölcsönös elpusztítás rémét a két világrendszer fölül végleg elűzték volna. Élete két utolsó évtizedében tett erőfeszítései azonban nagymértékben járultak hozzá a szemben álló tömbök fegyverkezésének önkorlátozásához.

Mikor az Apolló-program során az amerikai űrhajók megkerülnek és körbefényképezik az Hold túlsó oldalát, a NASA javaslatot kér a világ tudományos intézményeitől, hogy kikről nevezzék el a korábban nem ismert táj hegyláncait, orkait és vulkáni krátereit. A javaslatok alapján a morfológiai objektumok közül kilencet magyar tudósokról neveztek el. A kiválasztottak egyike Szilárd Leó.

Arról, hogy az élete kétharmadát idegen földön eltöltő fizikus melyik nemzethez tartozónak érezte magát, informál Francis Crick (a DNS molekula szerkezetét felderítő Nobel-díjas biológus) feljegyzése. Elmondása szerint egy baráti társaságban Enrico Fermi azon nézetét fejtette ki, hogy véleménye szerint a Tejútrendszerben létezni kell több lakott bolygónak is. „Civilizációk támadnak, velük tudomány és technika. Újabb és újabb bolygókat keresnek fel ezek az értelmes lények, bejárva az egész Tejútrendszert. Ezeknek a rendkívül okos lényeknek a figyelmét aligha kerülheti el egy olyan szép bolygó, mint a Föld. De hát akkor hol vannak?” A kérdésre a jelenlévő Szilárd Leó rögtön válaszol: „Itt vannak közöttünk. Kicsit furcsa az angol kiejtésük. Magyaroknak mondják magukat.”

Dr. Dániel József

A tanítóképzés kezdete Baján

A tanítóképzése Magyarországon a 19. század második feléig nem volt egységes. 1867-ig hazánkban 43 felekezeti képzőből néhol egy, a legtöbb helyen kétéves tanfolyamon folyt a tanítók felkészítése. A tanítóképzés tartalmi és szervezeti kereteinek megújítása, az állami tanítóképzők felállítása, a képzés három évre történő emelése Eötvös nagy jelentőségű népoktatási törvénye nyomán következett be. E törvénynek köszönhető a bajai képző megszületése is, mert intézményünket ez a kormányintézkedés hívta életre. (A tanítóképző ezért vette fel 1984-ben az alapító, Eötvös József nevét.)

Báró Eötvös József 1848-ban és 1867-től 1871-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. Az általa kidolgozott és előterjesztett törvényjavaslatot 1868. december 5-én fogadták el. Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában előírta:

„VII. fejezet. A tanítóképezdek

81.§ Az állam az ország különböző vidékein 20 tanítóképezdet állít fel.

82.§ A képezdeknek egy gyakorló iskolával kell összekötve lenni, melyben a növendék-tanítók gyakorlatilag képezthetessenek.

83.§ A tanintézethez legalább 2 holdnyi kertnek kell csatoltni, hogy a növendékek a földművelésben, a gyümölcs- és szőlőtermesztésben gyakorlati oktatást is nyerjenek.

87.§ A képezdei tanfolyam 3 év.

IX. fejezet. A tanítókról

133.§ Tanítói hivatalra ezentúl csak olyan egyének képesítettek, a kik valamely nyil-

vános képezdében az egész tanfolyamot bevégezték s a kötelezett vizsgákat letévén (bélyegmentes) tanítói oklevelet nyertek.”

A törvény jogerőre emelkedése után a képviselőházban nagy vita zajlott az új iskolák helyének kijelöléséről. Baja városa mindenben megfelelt azoknak a követelményeknek, amelyeket a főhatóság a tanítóképzők székhelyével kapcsolatban támasztott. Kisváros, ugyanakkor virágzó város volt jelentős iskolákkal, nyelvi-nemzetiségi határokon. Akkoriban a legjelentékenyebb polgárosodó vidéki városok közé tartozott. Észak-Bácska vonzásközpontja volt, kereskedőváros, amelyben országos vásárokat is tartottak. Rangos pénzintézetekkel, tisztos céhes szerveződésű iparral, dunai kikötővel és átkelőhellyel rendelkezett. Mindezek alapján helyi kezdeményezés indította el a bajai tanítóképző megalakulását. A tervetéről értesülve Czirfusz Ferenc bajai főgimnáziumi tanár, praktizáló ügyvéd és városi képviselő vezetésével helyi mozgalom indult.

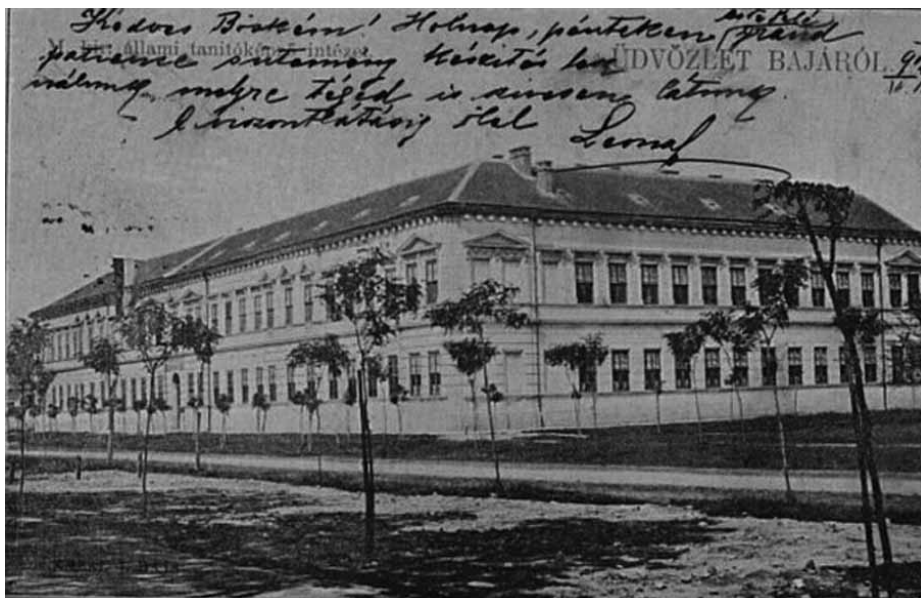
A kitűnő pedagógus-politikus hamar meggyőzte a város vezetőségét a tanítóképző jelentőségéről. Így az 1870. június 19-én tartott tanácsülés határozata alapján kérelem fordult báró Eötvös József valóság- és közoktatásügyi magyar királyi miniszterhez, hogy Baját jelölje ki az egyik felállítandó tanítóképző székhelyül. A város vezetősége ígéretet tett az országos költségen létrehozandó iskola támogatására. Ezt követően Czirfusz Ferenc személyesen folytatott megbeszélést Molnár

Aladár miniszteri osztálytanácsossal, aki 1870. július 15-én megbeszélésekre Bajára látogatott. A tárgyalásokon kialakított megállapodások határozatait a városi tanács megerősítette. Loosz Zsigmond városi főbíró vezetésével jegyzőkönyvileg az alábbi végzés született:

„...elhatároztatik, hogy a városi közönség az állami tanítóképezde felállításához maga részéről minden tőle telhető áldozatot készségesen meghozza, különösen pedig, hogy a felolvasott szakbizottmány-jelentés közgyűlésileg elfogadtatván, ennek folytán a városi közönség a fenti célra szükséges és teljesen alkalmas és elégséges telket, valamint 3 holdnyi kertet a mintagazdaság felállítására, s végre 300 000 db jó minőségű faltéglát saját költségén előállítandja és a fenti célra átadandja... Hogy tovább a kérdéses képezdeknek az év folytán városunkban leendő felállítására céljából a város tulajdonához tartozó úgynevezett csendőr laktnyát azonnal átengedi.”

Minden szükséges intézkedés megtételére az alábbi bizottságot jelölték ki: vezetője Loosz Zsigmond városi főbíró, továbbá Latinovits Gábor prépost, dr. Ivánovits Pál városi főorvos, „orvos-sebész tudor”, Czirfusz Ferenc, Dregán Péter és Cserta János városi képviselők.

A város főbírája a felterjesztés kísérő levelében az alábbiakkal erősítette meg a határozatban foglaltakat: „nem késünk ... részünkről a legerélyesebben oda törekedni, hogy a magas kormányunk bölcs intézkedése a mi igénytelen, de jóakarátú hazafi-

A bajai tanítóképző épülete 1902-ben
(Goretich Antal gyűjteményéből)

as támogatásunkkal szerencsésen találkozá-
ván elérhessük azon örömnapot, a midőn
városunkban a népnevelés eme megszen-
telt oltárát díszelni szemlélhessük... A vá-
ros főbírája: Loosz Zsigmond sk. stb.”

A megállapodást sem politikai sem okta-
tásügyi szempontok nem akadályozták, a
város pedig a jelentős anyagi támogatás tel-
jesítésére ígéretet tett, s azt folyamatosan tel-
jesítette. 3 hold kertet, épületet, 300 000 db
jó minőségű faltéglaát adott a tanítóképző
céljaira. Miután a tanítást már az 1870-es
évben meg kellett kezdeni, ideiglenesen át-
engedték az akkori csendőrlaktanyául és
tiszti lakul szolgáló épületet. (ennek helyén
a mai, Szegedi úti főépülettel szemben lévő
épületegyüttes található.)

Eötvös József 1870. július 23-án kelt le-
iratával rendelte el a tanítóképző felállítását:
„...elhatároztam egy állami tanítóképezdét
Baján felállítani s már a folyó év október hó-
ra meg is nyitni. B. Eötvös József s.k.”

1870. szeptember 30-án alakult meg az
iskola igazgatótanácsa, és az intézet, a Ba-
jai Magyar Királyi Állami Tanítóképezde
1870. október 17-én megkezdte működé-
sét. „Számos tanügybarát jelenlétében
megnyitattott”, az első tanévben 48 rendes
és 5 magántanulóval.

A városi tanács 1872-ben a képző építésé-
re 1000 négyszögölnyi telket adományozott
az akkor vásártérből, azt Czirfusz Fernc-
nek, a tanítóképző első igazgatójának átadta.
Az alapkö-letétel 1872. augusztus 3-án tör-

tént számos városi érdeklődő és helyi, me-
gyei, országos vezető jelenlétében. Az alap-
kö-letéleti okmányt „100 egyén látta el alá-
írásával”. Az építkezés 1873. június 14-én
fejeződött be. Az intézet az 1873-74. tanév-
től véglegesen új épületbe költözhetett. Ez
az épületrész, amely 102 000 koronába ke-
rült, a mai főépületnek csupán a főkaptól
nyugati irányban húzódó szárnya. Az épület
mai képe 1893-94-ben alakult ki, mikor kie-
gészült a keleti szárnyal. 1892-ben felépült
az önálló tornacsarnok. Az intézet hírneve
szüntelen emelkedett, néhány év múlva már
mind a négy osztályban párhuzamos osztá-
lyok is tanultak. Így 1904-ben megépült a
120 tanuló befogadására tervezett kétemele-
tes új internátus. 1902-ben csatolták az isko-
lához a kétholdas gyakorlókertet. Az egész
telek 17 280 m², tehát éppen 3 kat. hold,
amelyből 2 500 m² a beépített terület. Mind-
ezekhez az intézmény további városi és mi-
nisztériumi anyagi támogatást is kapott.

A század első évtizedében így alakult ki
az intézet területe és épületállománya,
amely azóta mind funkciójában, mind épü-
letegységeiben jelentős változáson ment
keresztül. A 20. század legelején, 1909-ben
Magyarász Ferenc történész a megyei mo-
nográfiaiban így ír a bajai tanítóképzőről: „a
helybeli tanítóképző intézet egyike az or-
szág legelsőrangú e nemű intézeteinek”.

Elismeréssel kell szólnunk arról, hogy az
1870-től működő intézmény – ha különböző
szinteken és szervezeti kerekben is –
mind a mai napig, még a háborús években
is, minden tanévben bocsátott ki jól képzett,
a gyakorlati életben helytálló tanítókat, akik
erősítették a bajai tanítóképző jó hírnevét.

Dr. Fátrai Klára

Egy megkésett születésnap üdvözlés

Baja város köszönti Ferenc Ferdinánd trónörökös 50. születésnapja alkalmából

A 18. század végétől az első világháború
kitöréséig az európai államfők között egy
mai logikával nehezen követhető, a hivata-
los diplomáciai érintkezés és a magánlevele-
zés határán egyensúlyozó kapcsolattartási
rendszer alakult ki. Magyarország Ausztriá-
val és a Bécsben tartózkodó uralkodóval e
hivatalos diplomáciai nyelven érintkezett.
Természetesen ez a nyelv folyamatosan vál-
tozott, alakult attól függően, hogy a magya-
rok éppen hogyan viszonyultak a Habsburg
családhoz. Az 1848-49-es szabadságharc le-
verésétől az első világháború kitöréséig a
magyarság és az uralkodó család kapcsolata
szinte teljes egészében megfordult, és ezzel

párhuzamosan az uralkodó, I. Ferenc József
megítélése is átalakult. A szabadságharc le-
verését követő megtorlás után mindenki ál-
tal gyűlölt uralkodó 1914-re a köztisztelet-
ben álló „Ferenc Jósává” alakult át. I. Fe-
renc József megítélésében nagy szerepet ját-
szott a kiegyezés utáni gazdasági fellendü-
lés, a gyarapodás, Magyarország fejlődése,
valamint az a tény, hogy a 20. század elejé-
re a „48-as” generáció kihalt, így elfelejtet-
ték fiatalkori tetteit. A magyarok körében el-
sősorban nem Ferenc József, hanem a fele-
sége, Erzsébet királyné – Sissit 1867-ben ki-
rálynővé koronázták, de sohasem élt jogai-
val – volt népszerű. A Ferenc József család-

ját sújtó tragédiák – 1867-ben testvére, Mik-
sa kivégzése Mexikóban, 1889-ben Rudolf
főherceg öngyilkossága, végül Sissi 1898-as
meggyilkolása – árnyékában a rendületlenül
dolgozó „császár és király” – és családja –
irányában a birodalom összes népe táplált
egyfajta szimpátiát. E szimpátia megnyilvá-
nulása volt a Magyarországon népszerűtlen
Ferenc Ferdinánd trónörökös 50. születés-
napjára küldött bajai üdvözlő felirat is.

„6177 kig. [közigazgatási] 1914.

Elnöklő főispán úr öméltósága a köz-
gyűlést megnyitván meleg szavakkal üd-
vözlö az új virilis és választott törvényható-

sági bizottsági tagokat és a köz javára hathatós közreműködésüket kéri. Majd aposztrofálván a magyar nemzetnek őseitől öröklött hagyományos hűségét az Uralkodó család iránt, azon alkalomból, hogy Ferencz Ferdinánd főherceg és Ő Csász. [Császári] és Kir. [Királyi] Fensége a múlt év december havában ünnepelte születésének ötvenedik fordulóját, előterjesztendő, hogy Baja város törvényhatósági bizottsága Ő Fenségének a Trónörökös Urat ezen alkalomból a miniszterelnök úr útján mély hódolattal üdvözölje.

Határozat.

Főispán úr ő Méltóságának előterjesztése osztatlan lelkesedéssel elfogadtatván, Baja város törvényhatósági közgyűlése elhatározza, hogy Ferencz Ferdinánd főherceg Úr Ő Csász. és Kir. Fenségét születésének ötvenedik évfordulója alkalmával a kormányelnök úr útján hódolatteljes tisztelettel üdvözli.

Baja város törvényhatósági bizottságának 1914. évi február hó 27-én tartott rendes közgyűléséből.

Feltesztés.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Úrnak!

A magyar nemzetnek őseitől öröklött hagyományos hűsége az Uralkodó és az Uralkodó családja iránt örömmel ragad meg minden alkalmat, hogy azon hűségét meg is nyilatkoztassa.

Baja város törvényhatósági bizottsága is a más napon tartott rendes közgyűlésében méltóságos dr. Purgly Sándor főispán úr indítványozására egyöntetű lelkesedéssel elhatározta, hogy Ő csász. és kir. Fenség, Ferencz Ferdinánd trónörökös főherceg urat születésének ötvenedik évfordulója alkalmával a legmélyebb hódolattal üdvözli.

Mély tisztelettel kérjük Nagyméltóságokat, hogy a törvényhatóságnak ezen hódoló üdvözlését Ő csász. és kir. Fensége elé juttatni kegyeskedjék.

Baja város törvényhatósági bizottságának 1914. évi február hó 27-én tartott rendes közgyűléséből."

Ferenc Ferdinánd trónörökös – 1896-ban lett trónörökös édesapja, Károly Lajos főherceg halála után – megítélése mind Ausztriában, mind Magyarországon negatívnak mondható; ellentmondásos személyiség volt, ebből következően politikai karrierje is felemásan alakult. A Habsburg családi hagyományoknak megfelelően katonai nevelést kapott, a gyalogságnál szolgált tisztirangban, de sokat betegeskedett, 1895-ben

megszakította katonai szolgálatát tüdőbaja miatt, és Egyiptomban kezelték gyógyfürdőben. 1892-93-ban világszerte utat tett a Kaiserin Elizabeth cirkálóval, melyről úti naplót írt. Naplóját az egyiptomi kezelése alatt sajtó alá rendezte, és még abban az évben meg is jelent. Alfred Hölder kiadó elismeréssel szövegezte a főherceg írói munkásságáról. Ferenc Ferdinánd élete édesapja halála után, 1896-ban gyökeres fordulatot vett, ugyanis ő lett az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse. Ferenc József nem vonta be utódját az államügyek intézésébe, ennek ellenére a trónörökös politikai szerepe fokozatosan nőtt. Székhelyét Bécsben a Belvedere kastélyban rendezte be, ide gyűjtötte maga köré a hozzá hasonlóan gondolkodó politikusokat és katonai szakértőket. Ferenc Ferdinánd hatalomra kerülése után a monarchia átfogó belső reformját akarta megvalósítani, amelyben a meglévő dualista rendszert első lépésben trialistává kívánta alakítani a szlávok bevonásával. A monarchia balkáni területein élő délszláv népeket – szlovének, horvátok – kívánta egyesíteni egy szövetségi államban, amely azután Ausztriával és Magyarországgal egyenrangú partnerként alkotná az államszövetséget. A délszláv népek monarchián belüli önálló állami keretbe szervezését a magyarok hangosan ellenezték – a történelmi Magyarország területeiből vett volna el jelentős darabokat –, az osztrákok tiltakoztak ellene, és érdekes módon a délszláv nacionalisták is. A délszláv népek nacionalista politikusai ekkor már önálló délszláv egységállamban gondolkodtak, amely az Osztrák-Magyar Monarchia területeiből és a balkáni államokból alakult volna meg. E nézetnek leghangosabb szószólói a szerbek voltak, akik folyamatosan támadták az elképzelést és megalkotóját is. A trónörökös távlati terveiben szerepelt a monarchia északi szláv népeinek – csehek és szlovákok – egységes szövetségi államba szervezése és ezzel a monarchia négyfólusúvá tétele is. Ferenc Ferdinánd erős és központosított szövetségi államot képzelt el, amelyben Magyarország 1867-ben, a kiegyezéssel rögzített jogait egyértelműen megnyirbálta volna, így a magyarok körében a trónörökös mindig is népszerűtlen volt, sokan „magyargyűlölőnek” bélyegezték meg. A birodalom többfólusú átszervezésének tervezete Bécsben sem aratott osztatlan sikert, így igazából saját hazájában sem szerették a főherceget. Katonai ügyekben a k.u.k. hadsereg modernizációját tekintette a legfontosabb feladatnak, mivel egyértelmű volt, a birodalmi hadsereg egy összeurópai konfliktusban mind technikai színvonalában, mind létszámában elmarad

lehetséges ellenfeleitől. A háborút azonban megvetette, politikai kalandorságnak tartotta; különösen az Oroszország elleni háborútól félt, amely szerinte mindkét birodalomban a monarchia végét jelenthetné. A háborút elítélő meggyőződésének ellentmond a Franz Conrad von Hötzendorffal, a háború pártján álló k.u.k. vezérkari főnökkel ápoló jó kapcsolata. Hötzendorf 1911-ben preventív – megelőző – háborút készített elő Szerbia ellen, ezért Ferenc József leváltotta a vezérkari főnököt, de a trónörökös közbenjárására 1912-ben visszahelyezték hivatalába.

Ferenc Ferdinándot a Habsburg családon belül is kiközösítették rangon aluli – morgatanikus – házassága miatt. 1896-ban, mikor trónörökös lett, szinte kötelezővé tették számára a nősülést, de ez nem ment egyszerűen. Az uralkodó család csak rangban hozzá illő családból származó, a birodalmi politikába illeszkedő menyasszonyt fogadott el, így a lehetséges jelöltek száma igen korlátozott volt. Ferenc Ferdinánd végül szerelmi házasságot kötött Chotek Zsófiával, aki egy régi cseh főnemesi családból származott, és édesapja diplomataként dolgozott. Chotek Zsófiával az 1890-es évek közepén ismerkedett meg Izabella főhercegnő egyik estélyén – az udvarhölgye volt –, és megismerkedésüktől kezdve kitartott választottja mellett. A császár és a trónörökös belső vitái elhúzódtak, így csak 1900-ban házasodhattak össze, de azzal a kikötéssel, hogy a gyerekek nem viselhetik a Habsburg nevet és trónörökösök sem lehetnek. A házasság hatalmas konfliktushoz vezetett a családon belül, Ferenc Ferdinánd testvérei még az esküvőre sem mentek el, a Habsburg családot mostohaanyja és mostohatestvérei képviselték. Ferenc József hosszú ideig a Chotek Zsófiát megillető hivatalos megszólítást – die künftige Kaiserin-Gemahlin – sem volt hajlandó megadni neki, ami az udvari életben, diplomáciai levelezésben és még több hivatalos helyen speciális helyzeteket teremtett. Az idős császár csak 1909 után tett bizonyos kisebb engedményeket, de ezek csak formaságok voltak.

Baja város 1914. évi születésnapjára üdvözölő felirata hangsúlyozza Magyarország hűségét a Habsburg családnak, és ennek egyik kifejezéséként könyveli el a bajai feliratot is. A diplomáciai levelezés protokolláris részét tekintve egy ilyen üdvözlés a mindennapi gyakorlat szerves része volt, de az egészszel volt egy probléma, amely e születésnapjára üdvözlésnek más értelmezést is adhat. Ferenc Ferdinánd trónörökös 1863. december 18-án született, azaz e kedves sorok több mint 2 hónapot késtek.

Sarlós István

Tamburás emlékeim

II. rész

1957-től kezdve, Dávodon és Püspökpusztán (mert oda költöztem) körülbelül ötven különböző zenekari variációban muzsikáltam. Ez volt a dávodi kezdés: pl. Hepe István hegedű, Valkai Mátyás harmonika és én, E-kontra. Ezzel a trióval az 1957-es farsangot végigjártuk, ami azokban az években, 1963-ig még minden évben három napig tartott. De nappalokon is elég hosszan zenével maszkáztunk. 1958-ban Bugyáki Leventével (harmonika) duóban végigzenéltük a farsangi ünnepeket a püspökpusztai kocsmában. Rácz Józseffel (harmonika) duóban egy héten két lakodalmat is lejátszottunk. Szerenádokat adtunk különböző ablakok alatt.

Bent a faluban, Dávodon is mind a két zenekarba beszálltam. Sőt, az egyik legaktívabb tag lettem. Ebben az időben alakult ki a ragadványnevem, a Bendzsó. Ezt a nevet azért ragasztották rám, mert egy műbőr tokban állandóan magammal cipeltem féltett hangszeremet, a kontrát.

Vasárnap délután, amikor a kocsmákban bál volt, nem is csak egy helyen szólt a tamburazene.

Csordás banda: Varga Mihály E-prím, Varga István (Kacska) A-basszprím, Major József E-basszprím, Major Sándor E-kontra. (keresztfogással), Farkas Mihály nagybőgő, Mintál Ferenc harmonika.

Újmajori banda: Gelányi József E-prím, Facskó Ferenc E-tambura, másodprím. Szaszko József hegedű, Gelányi Ferenc A-basszprím, Arnold József A-basszprím (oktávós), Gyöngyösi János E-kontra, Gelányi Imre nagybőgő.

Ebben az időben kezdte meg a jugoszláv televízió újvidéki stúdiója a folyamatos közvetítést. A zenés műsorok igen jelentős része tamburazene volt. Az adás többnyire kétnyelvű volt. Nagyon sok volt a magyar népdal és a magyar nóta. Eleinte talán több is volt a csárdás, mint a szlávoknak szánt kóló. Nagyon sokat hallgattam a tamburaprím Paganinijének, Balázs Janikának játékát. Ezekből a zenehallgatásokból felmérhetetlenül sok információt gyűjtöttem.

Mi, dávodiak még 1960-ban is tiszta tamburazenekarral játszottuk a lakodalmakat, és dávodi néptáncgyüttes kíséretét is 100%-os tamburazenevel prezentáltuk. A kitűnő zenekart és a táncgyüttest a mindenkori zsűri mindig megkülönböztetett bírálattal kezelte. Mondván, a

Az egykori újmajori tamburazenekar

Álló sor (balról jobbra): Kátai Péter öregvőfély (természetesen nem a zenekar tagja volt), Facskó Ferenc A-basszprím, Arnold József A-basszprím (oktáv), Gyöngyösi János kontra, Gelányi Imre nagybőgő. Guggolnak: Gelányi József prím-tambura, Gelányi Ferenc A-basszprím, Szaszko József hegedű

100%-os tamburazenekar egyedülálló intézmény. És így ment ez hosszú éveken keresztül. Én innentől kezdve (1960) számítanom a dávodi zenekar indulását. Minden fellépéskor uraltuk a mezőnyt. Ez a szép eredmény természetesen nemcsak a dávodi zenekarnak, hanem a bácskai népviseletnek is köszönhető volt. A zsűri nevében mindig Kálmán Lajos tanár úr méltatta a táncosok szép produkcióját, a zenekar eredeti hangszerezését és autentikus stílusát. Ugyanakkor a legmélyebb aggodalmát fejezte ki azért, hogy évről évre egyre kevesebb a zenekarokban a tájegységre igazán jellemző hangszer, a tambura. Egyre több úgynevezett modern hangszer jött. És szép lassan felhívták a tisztán tamburákból álló zenekarokat. Jöttek a harmonikák, a gitárok, a szaxofonok, a dobok, az orgonák stb. Ez alól kivétel volt Dávod, ahol még a hatvanas évek derekán is bármikor össze lehetett állítani 100%-ban tamburásokból álló zenekart. Nem volt nehéz, mert a volt újmajori zenekar tagjaiból a hatvanas évek elején még mindnyájan éltünk és ha csak lehetett, zenéltünk.

A volt újmajori zenekarról egy nagyszerű fénykép még ma is megvan. Méghozzá igen kitűnő helyeken, a Bajai Türr István Múzeumban és a dávodi Pipacs-házban, a helytörténeti emlékházban.

Szaszko József és Gelányi Imre, (1912-1998) abbahagyta a zenét. Ekkor jelent meg az első fiatal, Robár István, aki először nagybőgőzni kezdett. Később ő volt a zenekarok elektronikai fejlesztője. Igen jó basszusgitárt készített, ami bőven megfelelt a nagybőgőnek. Különös technikával, elektromos erősítővel működött. A tamburabőgőnél igencsak erősebb hangot produkált. A tamburákra is rákerültek a „piköpök”, azaz mikrofonok. Ettől az időtől kezdve az új, hatalmas dávodi művelődési házat is felhangosítottuk, és így ismét nagyobb szerephez jutottak a tamburák is, amelyeknek a hangjait nem nyelte el a hatalmas tömeg (négy-öt száz személy.)

Lassan eljött az 1960-as év politikai hatása. A politikai káosz hangfogót rakott a tamburákra, a kultúrára, ami alaposan megcsönkította, illetve megtizedelte a magyar népzénet.

Ám mi, túlélők nem adtuk fel a harcot. Belekapaszkodtunk az utolsó szalmaszálba is. Csak a zene szeretete miatt ingyen, illetve borraivalóért zenéltünk.

1961: Akik maradtak: Varga Mihály (Csordás) E-prím, 38 éves (+1993), Gelányi József E-prím, 36 éves (+1980), Facskó Ferenc A-basszprím, 43 éves (+1987), Varga István (Kacska) A-basszprím, 38 éves (+1980), Arnold József A-basszprím (oktávós), 42 éves (+200?), Horváth Jó-

zsef A-basszprím, 28 (+200?), Gyöngyösi János E-kontra, 28, Farkas Mihály (Mika) bőgő, 39 (+200?). És belép még: Magyar János harmonika, 30 (+1988) (A fenti zenekar minden tamburás időknek a legjobb dávodai zenekara.)

1961-ben vagyunk! Az egész települést a politikai helyzet káosza hatja át. A népi kultúra ravatalon fekszik. Mindenkitől elvesznek mindent, amivel még rendelkezik! (a földeket, fogatokat, tenyészállatokat – és a többi!) Táncsoport nincs. Semmi sincs. De élet van. Lakodalmak is vannak. Zenének is kell lenni. És jöttek a lakodalmak és egyéb rendezvények szép sorban. Közben új táncgeneráció érlelődött és lassan elérkeztünk arra a pontra, hogy az újabb táncsoportot ismét nekünk kell kíséreni. Az Agatics János koreografálta nagyon stabil táncgyüttes már a bemutatkozáskor óriási sikert aratott. Megnyerte Kalocsán az ott megrendezett megyei kulturális seregszemle néptánc versenyét.

Kb. ebben az időben indultak meg az Aranyhomoki napok Kecskeméten, ahol hosszú éveken keresztül rendszeresen részt vett a dávodai kultúrsoport. Zenével, énekkel és táncsal.

Agatics János katonai bevonulása miatt egy kis időre csikorgott a munka, mert a táncsoport is, a zenekar is vezető nélkül maradt. Szerencsére kéznél volt Mészáros Józsefné és Dózsáné Büki Kati néni, akiknek a bábáskodása mellett talpra állt a táncsoport és a zenekar is le volt kötve. 1962. szeptember 29-én, a néphadsereg napján az új együttes is (iskolások) nagyszerűen bemutatkoztunk Baján, a Zalka Máté pánccelos laktanyában. Tehát egyszerre két táncsoport is volt. A nagy siker újra erőt adott az együttes zavartalan működéséhez. És ez így ment még éveken keresztül. Úgy, hogy Dávodon volt egyszerre egy kis és nagy táncsoport is.

1961-től rendszeresen részt vettünk Kecskeméten, a Széktói Stadionban, az aranyhomoki rendezvényeken, amit általában évente mintegy 20-30 különböző kultúrsoporttal bonyolítottak le. A monumentális eseményeket általában Rábai Miklós, a Magyar Állami Népi Együttes vezető koreográfusa rendezte meg – fantasztikus hozzáértéssel. Itt viszont el kell mesélnem egy feledhetetlen eseményt. Kb. a hatvanas évek elején (61-63?) történt. A Széktói Stadionba megérkezve az öltözködés után megindult az együttesek felvonulása. A pálya közepe táján állt a dobogó (alkalmi dísztribün), amelyen a díszvendégek és a zsűri tagjai foglaltak helyet. A zenés menettáncot a kecskeméti

Hírös együttes kezdte meg. Utána a dávodai néptáncgyüttes hét-nyolc tagú tamburazenekarral. Majd valamelyik kiskunsági csoport követte, zene nélkül! Utána Szeremle következett két szál cigány hegedűssel. Majd sorra jöttek homokhátsági táncgyüttesek, egy-egy tangóharmonika kíséretével. Ekkor kaptuk meg parancsba, hogy a dávodai zenekarból, akik csak tudnak, menjenek vissza a dísztribün mögött és segítsék az utánuk vonuló együttesek zenei kíséretét. Számomra ez élmény volt. Köröskörül futkároztam a dísztribün körül és segítettem a nagyon hiányos népzenei kultúrával küszködő kiskunsági együtteseket. És ami nagyon különös! Abban az időben Kecskemét sem állt valami jól a népzenevel, mert kiérezhető volt, hogy a zeneiskola tanulói nem nagyon ismerték a népdalokat.

Dr. Olsvai Imre tanár úr ebben az időben az 1960-70-es években megkülönböztetett figyelemmel kísérte a magyar délvidék népzenei helyzetét. Sőt! Még az akkori Jugoszláviában is többször megfordult. Szerbia területén, Bácskában, de a Dráva mindkét partján is hosszasan vizsgálódott, különösen a tamburazene akkori helyzete érdekelt. Az országhatáron átvélő hatása szempontjaiból is tanulmányozta, hiszen a kultúrákat ebben a térségben nagyon nehéz lenne szétválasztani. Ebben az időben már készülődött a doktori disszertációja anyagának gyűjtéséhez. És tudjuk, hogy ezen a vegyes nemzetiségű, vegyes lakosságú területen ezekben az években, sőt még a nyolcvanas években is bőségesen lehetett dúskálni egy zeneszakos doktori disszertációhoz szükséges információkban.

Az 1970-es évekre, az elektronika fejlődésének köszönhetően, valahogy újra stabilizálódott egy újabb zenekar, amely ugyan egy közönséges lakodalmi banda, ámde többen, több hangszeren is játszottunk. Cserével, bármikor képesek voltunk tamburazenével táncot kíséreni és népdalokat előadni az alábbi tagokkal: Tóth József harmonika, Robár Antal harmonika, tambura, szaxofon, Varga Imre B-tenor, szaxofon, dob, bőgő, Robár István basszus-gitár, tamburabőgő, Gyöngyösi János E-kontra, ifj. Varga Mihály dob és kísérfő prím.

Még ez a zenekar is tudott néptánczenét nyújtani. És még mindig működőképes tudott lenni egy tamburazenekar is; de már kénytelen volt „besegítő” (öreg tamburást) és tangóharmonikást is alkalmazni, hiszen itt már csak három-négy hangszert volt sorolható a tamburák közé. A többi zenekarban is voltak már harmonikák. Sőt! Akkor már valamennyi zenekarban

alaphangszernek számított a harmonika. Harmonikázni tudó fiatalember pedig (Magyar tanár úr oktató munkája következtében) bőségesen volt Dávodon.

1963 után is még mindig tamburakisérettel működött az akkor kiváló dávodai táncsoport. Ekkor kezdődtek meg a kiválóbbnál kiválóbb eredmények, a táncsoport életében. A koreográfus Agatics János volt, aki ez időre már leszerelt a katonaságtól, újra talpra állította a táncsoportot.

1966-ban Magyarék elköltöztek Bácsalmásra, Agatics János koreográfus pedig Budapestre távozott. Én is felmentem Budapestre dolgozni. Nem maradt Dávodon koreográfus, nem maradt zenekarvezető, nem maradt kontrás. Az esemény akkor nagy vérvesztéset jelentett a táncsoportnak és a zenekarnak is.

A hatvanas évek végén sorra változtak a kultúrház vezetői. Jávor Mihályt a lelkesedés tüzelte, de a szakértelme egészen más területen volt kiemelkedő. Az őt követő ifj. Gál József is valami egészen más szakmát tanult. Nagyon messze állt tőle a kulturális feladatok levezénylése. Utána Janovics Imre vette át a kultúrház irányítását. Ám ő nem dávodai volt. Nem ismerte a helyi szokásokat és a szakképzettsége sem népművelő volt, hanem a mezőgazdász szakmában volt odahaza. Hamarosan le is mondott. Én majdnem négy évig muzsikálni kizárólag egy-egy lakodalmra és a hangsúlyosabb fellépésekre jártam haza. (Azt sajnos nem tudom már pontosan, hogy hányszor, de kb. tíz-tizenötre emlékszem.) Plusz a fellépések. Otthon és Pesten.

1971-ben Janovics Imrétől Török Gergelyné vette át a táncsoport vezetését. Emberfeletti erőfeszítéssel sikerült biztosítani az új táncgeneráció együtt maradását. Igaz, hogy ezután már csak iskolásokból állt a táncsoport, mégis irigylésre méltó eredményeket ért el. A több éves megfeszítő munka 1973-ra ismét a csúcsra juttatta a dávodai néptáncgyüttest. Elsőprő sikerrel nyerte meg a megyei ifjúsági táncsoportok versenyét Kiskőrösön. Itt fordult elő legelőször, hogy a zenészek pénzt kaptak a közreműködésért. Valamennyien 10 forintot kaptunk, mégpedig tíz- és húszfillérekben. De hát ez akkor már valami volt. (Ezért már lehetett kapni öt fröccsöt.)

Ugyanazon az eseményen mutatkozott be a Dávodai Pávakör női ének- és táncsoportja is, amelyet ifj. Varga Mihályné (Mikli, Takács Katalin) szervezett meg. Később kiváló együttesé fejlődött. Ennek az együttesnek a zenei kísérete is a zenekarunkra hárult, amit én soha nem is sajnáltam, mert a 16-18 harmincas éveit taposó menyecske –

csak a fiatalos és szép megjelenésével is – igazi élményt nyújtott. Minden fellépésükkel nagy sikert arattak, és osztatlan örömet szereztek a mindenkori publikumnak. Különösen a férfiaknak.

1973 augusztusában volt Dávodon egy Dávod-Bátmonostor érintettségi lakodalom. És mint vendég jelen volt a lakodalomban egy bátmonostori fiatal cigánylány. Lehetett kb. 11 éves. Megtudtam, hogy Bátmonostoron nagyon-nagyon népszerű a kislány, Balogh Zsókának hívják. Később, felnőtt korában, kulcsfigurája lett a Baja és környéke népzenejével és a néptáncokkal kapcsolatos kulturális életének. A kislány nagylány lett és zenét tanult. Zenei tanulmányait a kecskeméti Kodály intézetben végezte a nyolcvanas évek elején. Attól az időponttól kezdve Zsókával végig

együtt voltunk és együtt muzsikáltunk. A Bácska táncegyüttesnek, illetve a Bácskai hagyományörző egyesületnek mind a ketten alapító tagjai voltunk. Nagyon ritkán volt olyan esemény, hogy ne léptünk volna fel közösen. Akár Magyarországon, akár külföldön. Mindez tartott kb. 1993-94-ig.

És elértünk az 1974-es évhez. Magyar János és családja ismét visszaköltözött Dávodra. Maga ez a tény erősen inspirálta a dávodi kulturális élet felfrissülését, egy magasabb szintre való emelkedését. Sőt! Most kezdődött el igazán az ének és a zenekar valóban magas csúcsra emelkedése. Magyar Jánosné megalapította a dávodi férfikórust, ami abban az időben (egy kis vidéki faluban) igencsak nagy eseménynek számított. Az énekkarral a megszámlálhatatlan hazai fellépés mellett még külföldön

is megfordultunk. (Nem is egyszer!) A zenekar pedig zenetanári vezetéssel, rendszeresített oktatóval nagyot fejlődött. És úgy állt össze, hogy fejlettebb kultúrájú táncsoportokat is bármikor el tudott látni. De minden egyéb, másféle feladatot is meg tudott oldani.

Az 1974-es tamburazenekari kombináció valahogy így állt össze: Magyar János harmonika, Varga Mihály E-prím, Facskó István E-prím, Varga István A-basszprím, Facskó Ferenc A-basszprím, Gyöngyösi János E-kontra, Batánovics Lajos bőgő.

Először még heten voltunk, de Varga István és Facskó Ferenc halála, valamint Facskó István kimaradása miatt végül csak négyen maradtunk.

Folytatjuk

Gyöngyösi János

Jánosbám a mennyek országában

Történt pedig, hogy Jánosbám, aki az Aranykalász Tszcs egyik kocsisa volt egy magyar mezővároskában, miután ivótársával a kocsmában mellre szívtva a szokásos reggeli 3-4 féldecijét, meghallva a tsz-elnöktől aznapra neki ítélt munkát, olyan utálat fogta el, hogy a gutaütéstől találva, lefordult a bakról s kimúlt.

Két angyalka valami nagy erőlködve felcipelte a lelkét a mennyországba s átadta Szent Péternek. Szent Péter először is átadott neki elismervény fejében egy felhőt, és ismertette vele az égi szobarendet: reggel hattól délig hallelujázni kell, s déltől este hatig hozsannázni.

– Hogy? Mit? Mit kell itt csinálni? S legalább kap-e-e az ember közbe egy pár pofa fröccsöt?

Péter megnézte haragosan, s annyit mondott neki:

– Maga is meg fogja kapni a magának járó mannát – és tovarepült. Jánosbám megvakarta a haja helyét, s megbotránkozva morogta:

– Nekem az angyalkák azt mondták, hogy a mennyországba visznek, s nézd még mit kell itt csinálni. Énekélni kell itt mind egy sárgarigó, s még egy pofa sört se kap a zembër. Mégihassák magik a man-nájukot, de én osztá mannát nem iszom!

Nagy szomorúan ráült a felhőjére, s elkezdte az allelujázást. – Allelúja, Allelúja! hällëëëlluja!

Egy átszellemült angyalka lejtett el mellette. Megszólította:

– Hé! Te! Nem vóna számomra egy cigárid? Juttass bár egy csikket no.

Az angyalka megnézte nagy megbotránkozva, s csak annyit „sőhajtott”: Halleluja – s tovarebbent.

Hëj! – kiáltott utána Jánosbám. – Ha az embër tisztességésen kérdez, felelhetnél rendesebben es. Angyal... beképzelt alak. A-a-a-a. Na, jól nézëk ki.

Ráült újra a felhőjére tovább allelujázni, de most már sokkal mérgesebben.

– Allelúja! Allélúja! Lúja! Aszondom! Lújaa!

Úgy, de úgy ordított mérgében, hogy a Jóisten is felébredt – aki nem messze onnan a déli pihenőjét tartotta. Elámulva kérdezte:

– Ugyan miféle alak került a mennybe, aki így ordibál?

Hívatta Pétert. Az jött is futólépésben, ahogy az öreg lábai bírták, s hallják ketten ájtatoskodni a ő módján Jánosbámot.

– Luja! Luja! A szëntjít a fülednek Luja! Szelíden szólott az Úr, mihelyt szóhoz jutott: – Hát neked mi a bajod, édes fiam?

De hát Jánosbámot éppen „jókedvében” találták, s már jócskán szomjas is volt.

– Hát mit gondolnak magik? Mínek nézik itt az embërt? Bőgedezni kell itt egész nap, s még inni se adnak rendesen. Mannát adnának inni. Igyák még magik a man-nájukot! Én osztá mannát nem iszom! S éjen hëjábavalóságot nem énekëlëk! Tuggyák még! – ezzel hátat fordított nekik.

– Péter! – szólt az Úristen. – Úgy látom, hogy evvel a jó emberrel itt a mennyben nem boldogulunk. Az ő számára az lesz a feladatom, hogy ő fogja lehordani abba a faluba, ahonnan jött, az isteni sugallataimat. Így aztán időnként kapcsolatba kerül a szokott környezetével, s így a lelke megnyugvásra talál.

Meg is kapta az első feladatát, s útra kelt a faluja felé. Oda megérkezve az első útja a megszokott kocsmájába vezetett. Ott találta az ivócimboráit is. Rendelt egy jó hideg fröccsöt, ami valóban a lelki megnyugvását jelentette. Miután szëjjelsimította a harcsabajuszát, már léleekben megnyugodva, magabiztosan mondta:

– No, mégëggyet! Mégëggyet! S mégëggyet! – Így aztán ott ül a mai szent napig. Így a faluja tanácselnöke s a mai polgármesteri hivatal is hiába vár a további isteni sugallatokra.

Lőrincz Gergely

Védendő védtelenek: a széncinege

„Az első madár egy kis cinege,
Nem sérti őt a télnek hidege,
Nem háborítja őt még semmi vész,
Télben, viharban vígan füttyörész,
Vígan ugrál a száraz ágakon,
Ugrál, miként a gyermek, gondtalan,
Jön és megyen, máshol van untalan,

Alig képes kísérni őt a szem – írja Petőfi Sándor *Három madár* című versében a számára kedves élőlény jellegzetes viselkedéseit csoportba gyűjtve. A hideg évszakban laza csapatokban kóborló és a téli etetőnél rendszeresen felbukkanó széncinege (*Parus major*) állománya ilyenkor az északról hozánk érkezőkkel gyarapodik. Legnagyobb testű cinegefajunk közel veréb nagyságú: testhosszúsága 13-15, szárnymérete a hímeknél 7,4-8,2, a tojóknál 7,0-7,8 centiméter. A madár fejének tollazata kétoldali fehér pofája kivételével fekete, citromsárga mellén és hasán hosszában fekete szalag látható (a hímeké a tojókéhoz képest szélesebb), háta mohazöld, a kékesszürke szárnyon (hasonló a fark színézete) fehér csík figyelhető meg. A fiatal példányok színei az idősebbekhez képest fakóbbak-tompábbak, és a hasoldali fekete sáv keskenyebb. A masszív csőr és láb szürkés-kék, a szem szivárványhártyája sötétbarna.

A széncinege sokféle hangon képes megszólalni. Gazdag repertoárjából legtöbbször a napsütéses télvégi napokon felcsendülő és a közelgő tavaszra hangoló "nyitni-kék" vagy más elhallás szerint "kicsit-ér" éneket várják. Ebben az időszakban a hím revírt foglal, amelyből a költési időszakban igyekszik elűzni felbukkanó riválisait. A birtokolt területen belül a természetes vagy mesterséges odút (utóbbi a madárbarátok készítette 32 milliméteres

Tojásain ülő széncinege, a madár minden alkalmas anyagot felhasznál a fészeképítéshez

bejárónyílású B típusú túl lehet akár postaláda, üreges kerítésoszlop, kályhacső stb.) a tojó választja ki, majd fészeképítésbe kezd. A vékony gyökér és fűszál alakra mohát hord, a félgömb alakú csészét szőrszálakkal, gyapjúval vagy más puha anyaggal béleli. A kialakítás jelentősen hozzájárul a 6-14, de jellemzően 8-10 egyenként mintegy 1,7 centiméter hosszúságú tojás melegen tartásához (az első tojást általában március végén rakja le). A tojó kotlásba az utolsó tojás lerakása után kezd (addig betakarja a fészket), közben a hím látja el eleséggel. A két hét múltán kikelők fiókákat mindkét szülő szorgalmasan eteti. Az utódok legfontosabb táplálékai a hernyók és pókok, mellettük kisebb számban más rovarok is előfordulnak. A széncinege ezekből naponta saját tömegének megfelelő, 18-20 grammnyi mennyiséget képes elfogyasztani, tehát a család kártevőpusztítása a fiókanevelés időszakában összességében kilogrammokban mérhető. A gyorsan növekvő fiókák számára a pókokon kívül fontos kalciumforrás a csigahéj. A felcseperedett utódok 2,5-3 hét múltán repülnek ki az odúból, a család a továbbiakban még egy-két hétig együtt marad. A párok egy része júniusban másodszor költ.

A verébalkatúak (Passeriformes) rendjébe és a cinegefélék (Paridae) családjába tartozó széncinege elsősorban a lomberdők madara (leginkább a gazdag aljnövényzetű öregebb állományokat kedveli), de megtalálható a fenyvesekben, a mezőgazdasági művelésű területeken, a települések parkjaiban és kertjeiben is. Baján és környékén, továbbá egész Magyarországon általánosan elterjedt, megtelepedésének legfontosabb feltétele a megfelelő fészkelő hely. Ha odúkat helyezünk ki, akkor azt célszerű még ősszel, de legkésőbb március elejéig megtenni és nyílásukat nagyjából délkeleti irány felé tájolni. Az eurázsiai elterjedésű faj nem fordul elő Izlandon és a Skandináv-félsziget északi vidékén, Ázsiában kerüli a hideg és a sivatagos vidékeket, emellett megtalálható Észak-Afrikában. A tél viszontagságainak túlélését segíti a madár december és február közötti etetése. Fontos szabály: ha egyszer elkezdjük az eleség kihelyezését, akkor azt az évszak végéig folytatni kell. A széncinege szívesen fogyasztja az olajos magvakat (napraforgó, tők), de csipegeti a kített szalonnát, zsiradékot is.

A madár népi elnevezései közül Kelemen Attila a következőket sorolja fel: „cinege, tökcinege, künpics, küncsics, szegcinege,

A fehér alapszínű tojásokat változatos mintázatú, téglavörös foltok és pettyek díszítik

cince, cin, szenes cin” (*Madaraskönyv*, Bukarest, 1978. 256. oldal). További ismert hazai elnevezései „széncinege, széncinke, tökcinke, tükröscinege, szegcinege, szegcinke, tükrös cin” (Gozmány László: *Európa állatvilága – hétnyelvű névszótár*. Budapest, 1979. I. kötet, 769. oldal).

A széncinege állományait leginkább fészkelési lehetőségeinek gyarapításával és a téli etetéssel segíthetjük. A madár 1901 óta védett, természetvédelmi eszmei értéke a vidékfejlesztési miniszter 100/2012. számú rendelete szerint 25 000 forint.

Dr. Nebojszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Sarlós István

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Munkácsy Mihály u. 9.
Telefon: 79/322-945

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**